

The developed framework for the conceptual model of the Strategic Foresight for Creativity-Based Rural Tourism in Iran in Horizon of ۲۰۴۵

Bijan Khalil-Moghaddam^۱ | Farhad Darvishi Sehtalani^{۲*} | Ruhollah Bayat^۳ | Safar Fazli^۴ | Ali Zangi-Abadi^۵

۱. PhD student, Department of Futures Studies, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. b.khalilmoghaddam@iaushk.ac.ir
۲. Professor, Department of Futures Studies, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. f.darvishi@soc.ikiu.ac.ir
۳. Ruhollah Bayat, Associate Professor, Department of Accounting, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. r.bayat@soc.ikiu.ac.ir
۴. Safar Fazli. Professor, Department of Management, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. fazli@soc.ikiu.ac.ir
۵. Ali Zangiabadi. Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Geographical Sciences and Planning, Isfahan University, Isfahan, Iran. a.zangiabadi@geo.ui.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Keywords:

Strategic foresight,
Creativity-Based Rural
Tourism,
The developed framework of
the conceptual model

ABSTRACT

Objective: Considering the importance and position of rural tourism and creative approach in the development of the future rural of Iran, and also considering the lack of a study in the field of Creativity-Based Rural Tourism based on a future-oriented perspective; How to conduct such a research is questionable. Therefore, the main goal of article is to present the framework of the proposed model for the strategic foresight of the development of Iran's Creativity-Based Rural Tourism in horizon of ۲۰۴۵.

Methodology: This article based on the purpose, is developmental and applied type and is among qualitative, interpretive, exploratory, inductive, survey and descriptive researches. The statistical population includes literature related to the research title published from ۲۰۰۰ to ۲۰۲۰. Information sampling method and representative sampling method were used. The statistical sample consists of ۴۰ studies. To collecting data and information, the survey and qualitative trend extrapolation methods were used, and meta-analysis method was used for analysis.

Findings: The proposed model consisting of ۳ stages. The input phase is intellectual and software in nature and with the purpose of preparation. The intellectualization stage includes knowledge acquisition, integration and intellectualization, and finally creation as an output that includes two tangible products and intangible.

Conclusion: In the mentioned proposed model, the intended platform for the realization of the model is a collaborative, networked, flexible and sliding platform, creativity-oriented and based on continuous education (pluralism and connoisseurship), and the factor of imagination and creativity plays a prominent role in design and implementation.

Cite this article: Khalil-Moghaddam, Bijan; Darvishi Sehtalani, Farhad; Bayat, Ruhollah; Fazli, Safar; & Zangi-Abadi, Ali. ۲۰۲۴. The developed framework for the conceptual model of the Strategic Foresight for Creativity-Based Rural Tourism in Iran in Horizon of ۲۰۴۵. Modiri-At-E- Farda Journal.

© The Author(s).

DOI: .....

چارچوب توسعه یافته مدل مفهومی آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران

در افاق ۱۴۲۴

بیژن خلیل مقدم^۱، فرهاد درویشی سه‌تلائی*^۲، روح‌الله بیات^۳، صفر فضلی^۴، علی زنگی‌آبادی^۵

چکیده

هدف: با توجه به اهمیت و جایگاه گردشگری روستایی و رویکرد خلاق در فرآیند توسعه روستاهای آینده ایران، و همچنین با توجه به فقدان مطالعه‌ای در زمینه گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی مبتنی بر نگاه آینده‌محوری؛ چگونگی انجام چنین پژوهشی، محل سوال است. لذا هدف اصلی این مقاله، تدوین چارچوب مدل پیشنهادی آینده‌نگاری راهبردی توسعه گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران در افاق ۱۴۲۴ می‌باشد.

روش شناسی: مقاله حاضر بر اساس هدف، از نوع توسعه‌ای و کاربردی و جزو پژوهش‌های کیفی، تفسیری، اکتشافی، استقرایی، پیمایشی و توصیفی است. جامعه آماری مشتمل بر ادبیات موضوع مرتبط با عنوان پژوهش منتشر شده از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ است. روش نمونه‌گیری از اطلاعات، روش نمونه‌گیری از درون اطلاعات و روش نمونه‌گیری بازنمودی استفاده شد. نمونه آماری مشتمل بر ۴۰ پژوهش است. برای گردآوری داده و اطلاعات از روش پیمایش موضوعات و روش برون‌یابی روند کیفی و برای تجزیه و تحلیل از روش فراترکیب استفاده شد.

یافته‌ها: مدل پیشنهادی آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران در افاق ۱۴۲۴ مشتمل بر ۳ مرحله ارائه گردید. مرحله ورودی با ماهیت فکرافزاری و نرم‌افزاری و با هدف آماده‌سازی است. مرحله خردآوری شامل دانش‌آوری و ادغام و خردآوری است و نهایتاً آفرینش بعنوان خروجی که شامل دو محصول ملموس (سناریوها و راهبردها) و غیر ملموس است.

بحث و نتیجه‌گیری: در مدل پیشنهادی مذکور، بستر موردنظر برای تحقق مدل، بستری مشارکتی، شبکه‌ای، منعطف و لغزان، خلاقیت‌محور و مبتنی بر آموزش مستمر (کنترت‌گرایی و خبره‌گرایی) است و عامل تخیل و خلاقیت نقش برجسته‌ای در طراحی و پیاده‌سازی دارد.

کلیدواژه‌ها: آینده‌نگاری راهبردی؛ گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی؛ چارچوب توسعه یافته مدل مفهومی.

استناد: خلیل مقدم، بیژن؛ درویشی سه‌تلائی، فرهاد؛ بیات، روح‌الله؛ فضلی، صفر؛ و زنگی‌آبادی، علی (۱۴۰۲). چارچوب توسعه یافته مدل مفهومی آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران در افاق ۱۴۲۴.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۳۰

۱۴۰۲/۰۹/۲۳

تاریخ دریافت:

۱. برگرفته از رساله دکتری با عنوان «آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران در افاق ۱۴۲۴» و تحت حمایت مالی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (قرارداد پژوهشی ۱۴۰۱/۱۱۴۰/۱ مورخ ۱۴۰۰/۱۲/۱) می‌باشد.

۲. دانشجوی دکتری، گروه آینده‌پژوهی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. b.khalilmoghadam@iaushk.ac.ir

۳. استاد گروه آینده‌پژوهی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. f.darvishi@soc.ikiu.ac.ir

۴. دانشیار گروه آینده‌پژوهی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. r.bayat@soc.ikiu.ac.ir

۵. استاد گروه مدیریت، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. fazli@soc.ikiu.ac.ir

۶. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. a.zangiabadi@geo.ui.ac.ir

۱. مقدمه

رویکرد «گردشگری خلاقیت بنیان روستایی» بعنوان یکی از برجسته ترین انواع گردشگری در حال رشد و مورد توجه جهانی، قابلیت مناسبی را برای تغییر جهت مسیر کلان روندهای «اضطراب» و «بی حوصلگی زودرس» و تقویت کلان روندهای «بازگشت به اصل» و «جستجوی معنا» دارد. این تحول، ریشه در اشباع تقاضا (Voss, ۲۰۰۴)، برجسته تر شدن میراث ناملموس نسبت به منابع ملموس در اقتصاد فرهنگی (بسته نگار و همکاران، ۱۳۹۶) و ظهور گردشگران پویا با مهارت های جدید تفسیر و نوآوری (بابایی همتی، موسوی، ۱۳۹۳: ۷۰) و طالب آگاهی های بیشتر بمنظور معنابخشی به زندگی و اصالت بخشی به تجارب شخصی (UNESCO, ۲۰۰۶) دارد. عامل بنیادین تحول مذکور، بروز اقتصاد خلاق و اقتصاد تجربه (Pine & Gilmore, ۱۹۹۹)؛ از رهگذر نظام تولید پسامدرن با هدف ارضای نیازهای فراتر از نیازهای فیزیولوژیک و همچنین بطور مشخص، شکل گیری رویکرد پسامدرن «فلسفه آرام» است که از طریق «مقاصد گردشگری آرام» منجر به توسعه تجارب ماجراجویانه نرم شده است (Richards & Wilson, ۲۰۰۶).

وجود گردشگری خلاقیت بنیان صرفاً در تعداد معدودی از روستاهای ایران از جمله کندوان در آذربایجان شرقی، اورامان در کردستان، دارسجین و شیت در زنجان، نشان از عدم توسعه یافتگی این نوع گردشگری دارد. مهمترین دلیل عدم ایفای نقش گردشگری در توسعه کشور، نبود برنامه ای کلان، جامع، منسجم، راهبردی و بلندمدت در این زمینه است (پلوئی و همکاران، ۱۳۹۸: الف). توسعه گردشگری خلاقیت بنیان روستایی کشور در آینده مستلزم انجام برنامه ریزی آینده نگارانه است. آینده نگاری راهبردی بمنظور ترفیع محدودیت های مربوط به رویکردهای مرسوم برنامه ریزی (از جمله اعمال دورنمای بلندمدت و مشارکت و کثرت گرایی تمامی ذی نفعان)، حائز اهمیت است (ملکی فر و همکاران (۱۳۹۵)). ابزارهای آینده نگاری نسبت به روش های پیش بینی، کمتر برای برنامه ریزی های گردشگری مورد استفاده قرار گرفته اند (Fernández-Güell, Et. Al, ۲۰۱۴). علاوه بر ضرورت برنامه ریزی راهبردی برای مقاصد گردشگری (هنلن و همکاران، ۲۰۰۶؛ فالکنر، ۲۰۰۳؛ ریچی و کراچ، ۲۰۰۳؛ فلچر و کوپر، ۱۹۹۶؛ لیکوریش، ۱۹۹۱ و گیلبرت، ۱۹۹۰)، بهبود مدل های برنامه ریزی (Inskip, ۱۹۸۸؛ Hall, ۲۰۰۸؛ Getz, ۱۹۸۶) و ادغام گردشگری با برنامه ریزی فضایی نیز ضروری است (Chettiparamb & Thomas, ۲۰۱۲؛ Dredge, ۱۹۹۹؛ Dredge & Moore, ۱۹۹۲؛ Gunn & Var, ۲۰۰۲). از طرفی باتوجه به اینکه آینده نگاری سهمی برجسته در فرآیند برنامه ریزی گردشگری نداشته است (Fernández-Güell, Et. Al, ۲۰۱۴)، برای ارتقاء کارکرد نظام برنامه ریزی در این حوزه چندساحتی، آینده نگاری راهبردی قابل پیشنهاد است. اهمیت کاربردی آینده نگاری ریشه در پیچیدگی های موجود در گردشگری روستایی خلاق به دلیل پیوندهای زیاد با تحولات مختلف در ساحت های متعدد (Cooper and Hall, ۲۰۰۸) و عدم قطعیت های ناشی از پویایی موجود در تقاضای گردشگران و افزایش سطح دانش آنان (Buhalis and Costa, ۲۰۰۶) دارد. رویداد کووید-۱۹، مؤید محکمی بر اثبات مشخصه های جهان ووکای^۱ پیش رو است که باید انتظار رویدادهای نوسانی تر، غیر قطعی تر، پیچیده تر، و مبهم تر از کووید-۱۹ را در آن داشت. لذا با فرض وقوع احتمالی چنین آینده ای، پذیرش رویکرد خلاق و بهره برداری از رویکرد آینده نگاری در گردشگری روستایی از اهم ضروریات می باشد. آینده نگاری با دارا بودن نقش مزیت رقابتی برای گردشگری (Awedyk, ۲۰۱۶) می تواند موجب تنظیم راهبردهای حیاتی و نوآورانه گردشگری بمنظور هماهنگ نمودن چشم اندازها گردد (Fernández-Güell, Et. Al, ۲۰۱۴). از طرفی، تعداد بسیار اندک پژوهش های مرتبط با آینده نگاری راهبردی (کمتر از ۶۰ مورد

^۱. VUCA: Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity

در نشریات معتبر بین‌المللی انگلیسی زبان (Iden. Et. All, ۲۰۱۷) و کمبود پژوهش‌های آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی در ایران، موید اهمیت انجام مقاله حاضر می‌باشد. علیرغم اینکه تحقیقات گردشگری خلاق غالباً در مورد شهرها در کشورهای توسعه یافته متمرکز شده و در زمینه گردشگری خلاق روستایی خلأ تحقیقاتی وجود دارد (Garcia-Rosell et al, ۲۰۰۷; Horiuchi, ۲۰۱۷). لذا به همین دلیل، انجام این مقاله در ایران حائز اهمیت است. بنابراین هدف اصلی این مقاله، تدوین چارچوب مدل پیشنهادی آینده‌نگاری راهبردی توسعه گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران در افق ۱۴۲۴ می‌باشد. ذیل این هدف، ۳ هدف مشتعل بر شناسایی ابعاد، شناسایی مولفه‌ها و شناسایی گام‌های اساسی آینده‌نگاری راهبردی توسعه گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران مدنظر است.

۲. پیشینه تحقیق

۱-۲. بررسی نظری آینده‌نگاری راهبردی گردشگری

آینده‌نگاری با سه رویکرد در برنامه ریزی راهبردی دارای کاربرد است. در رویکرد نخست، آینده‌نگاری به عنوان جزئی یکپارچه و مرحله‌ای پیش از فرایند برنامه‌ریزی راهبردی (رهیافت برنامه‌ریزی راهبردی مبتنی بر سناریو) است که به فناوری‌ها و ابزارهای مدیریت عدم قطعیت‌های آتی می‌پردازد. در رویکرد دوم مطابق با دیدگاه شبکه آینده‌نگاری اتحادیه اروپا (European Communities, ۲۰۰۱)، آینده‌نگاری ابزار تحلیل سیاست است. در رویکرد سوم هدف از آینده‌نگاری در برنامه ریزی شکل‌دهی به شبکه‌های یادگیری و تمرین هم‌آمبی و مشارکت در سیستم برنامه‌ریزی است. در مقاله حاضر، غالباً رویکرد نخست و سوم مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. آینده‌نگاری می‌تواند شبکه‌های اندیشگاران برای تبادل و انتشار دانش‌های منتج از تمرین آینده‌نگاری در میان ذی‌نفعان و تصمیم‌گیرندگان سیاسی در حوزه گردشگری را ایجاد نماید (Fernández-Güell. Et. Al, ۲۰۱۴). با اجرای این پژوهش، از لحاظ نظری نتایج آینده‌نگاری در خصوص توسعه گردشگری خلاق روستایی ایران به طور ملموس تبیین می‌گردد و در عمل نیز کارکردهای متعارف آینده‌نگاری در این زمینه توسعه می‌یابد. آینده‌نگاری می‌تواند موجب تنظیم راهبردهای حیاتی و نوآورانه گردشگری بمنظور هماهنگ نمودن چشم‌اندازها گردد (Fernández-Güell. Et. Al, ۲۰۱۴). در ادامه، مهمترین چارچوب‌های نظری مرتبط با آینده‌نگاری راهبردی و آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاق (ترجیحاً روستایی) مورد بحث قرار می‌گیرد.

- چارچوب سه مرحله‌ای آینده‌نگاری مارتین (Martin, ۲۰۰۱)

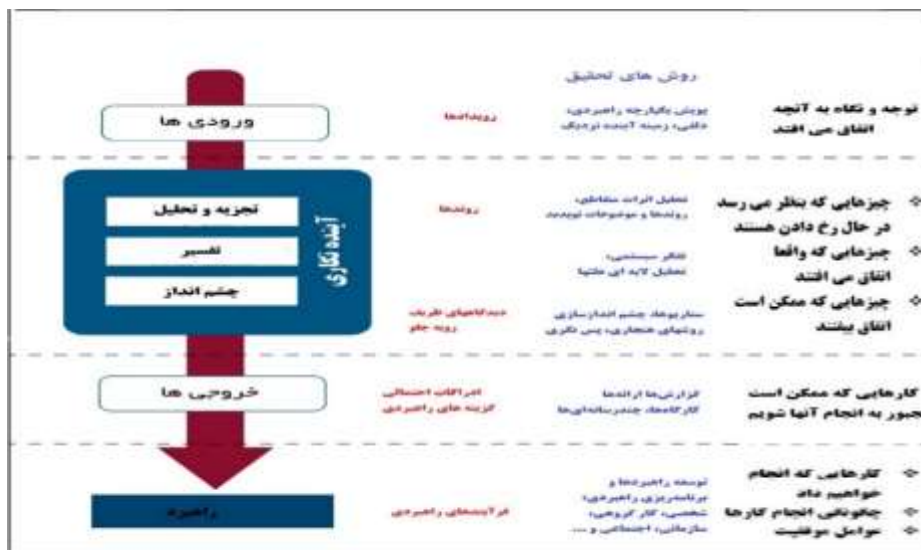
چارچوب مارتین شامل پیش‌آینده‌نگاری، آینده‌نگاری و پسا‌آینده‌نگاری است. قوت این چارچوب، داشتن نگاه فرایندی نسبتاً جامع و تأکید بر تعهدسازی در کلیه مراحل و ضعف آن، نداشتن دید سیستمی و تداخل در وظایف و عدم شفافیت وظایف است. از طرفی نامگذاری‌های پیش‌آینده‌نگاری و پس‌آینده‌نگاری در این تقسیم‌بندی، ابهام‌آور است. قاعدتاً این برجسب‌ها باید دلالت بر این موضوع داشته باشند که مرحله یک و سه جزئی از آینده‌نگاری نیستند در حالیکه در صورت تحقق هر سه مرحله، آینده‌نگاری اتفاق خواهد افتاد. لذا در مقاله حاضر ضمن بهره‌برداری از محتوا، از برجسب‌گذاری متفاوتی (ورودی، فرآیند و خروجی) استفاده می‌شود. از طرفی، تأکید بر زنجیره ارزش اطلاعات و چگونگی شکل‌گیری بینش و خرد لازم از داده و اطلاعات در مراحل چارچوب صورت نگرفته است.

- فرآیند عمومی آینده‌نگاری^۱ وُرس^۲ (۲۰۰۳)

بنابر فرآیند عمومی ۴ مرحله‌ای آینده‌نگاری وُرس، مراحل، اهداف و همچنین روش‌ها و ابزارها مورد نیاز مشخص شده است (شکل شماره ۱). مزیت چارچوب «فرآیند عمومی آینده‌نگاری» وُرس این است که روش‌های پراکنده آینده‌نگاری را در یک چارچوب واحد قرار می‌دهد و ترتیب و توالی منطقی آنها نسبت به همدیگر مشخص است (Hayward, Voros, Morrow, ۲۰۱۲). برقراری ارتباط بین خروجی تحقیقات آینده‌نگاری با راهبرد، مزیت دیگر این چارچوب است. داشتن نگاه راهبردی به فرایند آینده‌نگاری و تأکید بر بعد داده و اطلاعاتی آن و همچنین توجه به مراحل تبدیل داده تا سطح بینش و خرد منجر به خروجی از جمله سناریو، از مهمترین نقاط قوت و فقدان نگرش سیستمی به آینده‌نگاری و بی‌توجهی به برنامه‌ریزی و طراحی فرایند آینده‌نگاری، عدم اشاره به اهمیت شبکه‌سازی، مشخص نشدن نحوه استخراج گزینه‌های راهبردی و عدم تشریح نحوه آفرینش راهبردها در مرحله پایانی، از مهمترین نقاط ضعف این چارچوب است.

- آینده‌نگاری از نگاه پوپر و مایلز (Milles, ۲۰۰۲, Popper, ۲۰۰۸)

بنابر مدل پوپر و مایلز، آینده‌نگاری شامل مراحل پیش آینده‌نگاری یا محدوده‌بندی، تهیه فهرست ذینفعان کلیدی، آفرینش، اقدام و بازنگری است. داشتن نگرش سیستمی به آینده‌نگاری، توجه به شبکه‌سازی و تأکید بر ترکیب دانش ضمنی با دانش کدبندی شده بمنظور خردآوری، و تأکید زیاد بر بعد اطلاعاتی آینده‌نگاری، از مهمترین نقاط قوت آن است. برنامه‌ریزی و طراحی فرایند آینده‌نگاری، و نامگذاری آن، چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد.

شکل شماره (۱): فرآیند عمومی سطحی/محدود آینده‌نگاری وروس (۲۰۰۳, Voros) به نقل و ترسیم از نگارنده

^۱. General Foresight Process (GFP)

^۲. Voros

- فرآیند سه مرحله‌ای آینده‌نگاری راهبردی گوده و همکاران

چارچوب سه مرحله‌ای آینده‌نگاری راهبردی گوده و همکاران که مشتمل بر ۹ گام است (Godet. Et. All, ۲۰۱۱)، از اندیشه جمعی آغاز و پس از آمادگی برای تصمیم به اقدام و عمل منتهی می‌گردد. غیرخطی بودن فرآیند و امکان بازگشت به مراحل قبل، توجه ویژه به پویایی محیطی از جمله بررسی گسستگی‌ها، و تأکید زیاد بر بعد اطلاعاتی آینده‌نگاری، از مهمترین نقاط قوت این چارچوب هستند. یکی از نقاط ضعف این چارچوب آن است که احتمال دارد بطور غیر واقعی و نادرست برخی از راهبردها بنابر رویکردهای کمی اولویت‌بندی در گام هفتم حذف گردند.

- رهیافت ۶ مرحله‌ای آینده‌نگاری راهبردی بیشاپ و همکاران و هاینز و همکاران

رهیافت ۶ مرحله‌ای آینده‌نگاری راهبردی (Bishop, Hines, & Collins, ۲۰۰۷; Hines & Bishop, ۲۰۱۵) شامل چارچوب‌بندی، تحلیل علایم قوی و ضعیف، آینده‌نگاری با محصول نهایی آینده‌های بدیل و سناریوها، چشم‌اندازسازی، برنامه‌ریزی یا انتقال سناریو و اجرا و اقدام است. توجه مشخص به مرحله پویایی محیطی و به‌ویژه نشانک‌های ضعیف و تأکید بر بعد اطلاعاتی از نقاط قوت این مدل است و نقطه ضعف آن نیز بی‌توجهی به مرحله ارزیابی و بازخورد است.

- رهیافت ۸ مرحله‌ای توسعه یافته آینده‌نگاری راهبردی بیشاپ و همکاران (۲۰۱۲):

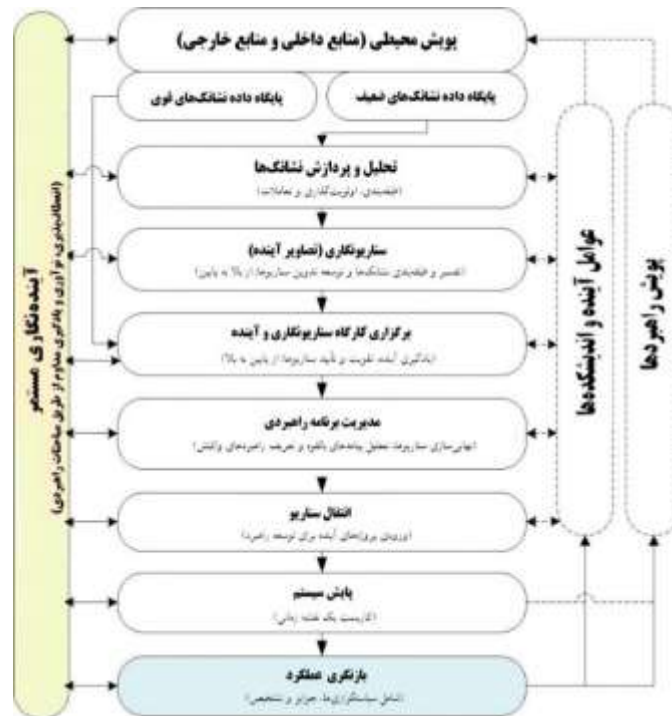
رهیافت توسعه یافته آینده‌نگاری راهبردی بیشاپ و همکاران (شکل شماره ۲) مشتمل بر ۸ مرحله است. توجه به داده‌های مربوط به نشانک‌های ضعیف و همچنین تأکید زیاد بر بعد اطلاعاتی از نقاط قوت این چارچوب است.

- مدل «توسعه یافته چرخه آینده‌نگاری»^۱

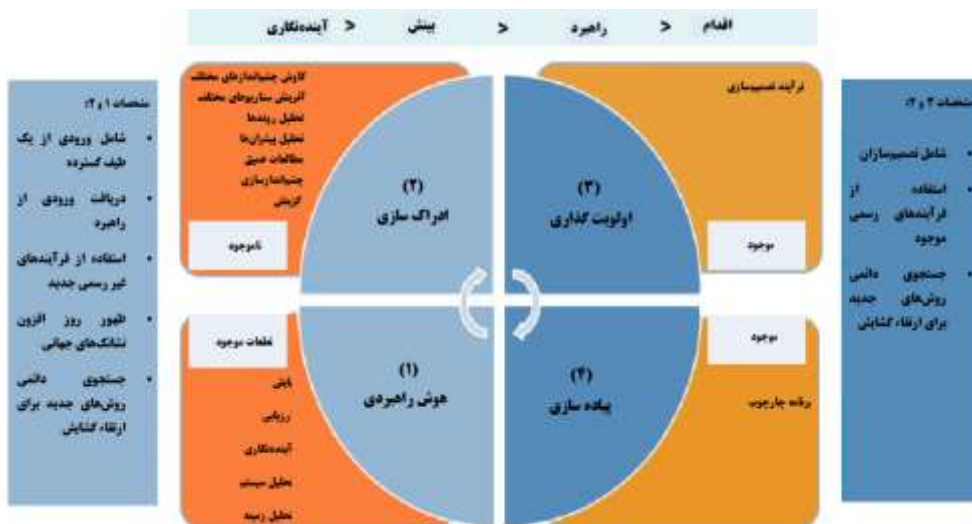
این مدل چهار مرحله‌ای، مدلی آرمانی و نشأت گرفته از تجربیات واقعی است (شکل شماره ۳) که توسط انجمن فعالیت‌های آینده‌نگاری اروپا^۲ و با هدف سیاست‌گذاری ارائه شده است (Cuhls, ۲۰۲۰). تأکید ویژه بر افق پویایی، یکی از نقاط قوت آن است. در افق پویایی، قضاوت متخصص برای پالایش، ادراک‌سازی، و تجزیه و ترکیب مواد از زوایا و دیدگاه‌های مختلف لازم است (Warnke et al., ۲۰۱۴; Linturi et al., ۲۰۱۸; Linturi & Kuusi, ۲۰۱۸). پویایی محیطی عبارت از گردآوری نظام‌مند اطلاعات محیط با هدف یافتن ضعیف‌ترین نشانه‌های تغییر، نفوذ به نواحی ناشناخته و کشف نقاط کور است (اصغری و همکاران، ۱۳۹۶). در پویایی محیطی لزوماً مسائل نوآیند یا غیرمنتظره مدنظر نیستند (Miles & Saritas, ۲۰۱۲). بنابر پیچیدگی گردشگری خلاق روستایی، در راستای پویایی نشانه‌های مهم آن با کمک رویکرد اکتشافی، باید منابع پویایی انتخاب و نشانه‌های مهم تغییر (نشانک‌های ضعیف، روندها، پیش‌ران‌ها، رویدادها، شگفتی‌سازها، اعوجاج‌ها و مسائل) در محیط‌های مختلف پویایی جمع‌آوری، کاوش و مستندسازی شود.

^۱. Foresight cycle model

^۲. European Forum for Forward-Looking Activities (EFFLA)

شکل شماره (۲): رهیافت ۸ مرحله‌ای توسعه یافته آینده‌نگاری راهبردی بیشاپ و همکاران (۲۰۱۷)

شکل شماره (۳): مدل توسعه یافته چرخه آینده‌نگاری در سیاستگذاری (Cuhls, ۲۰۲۰)

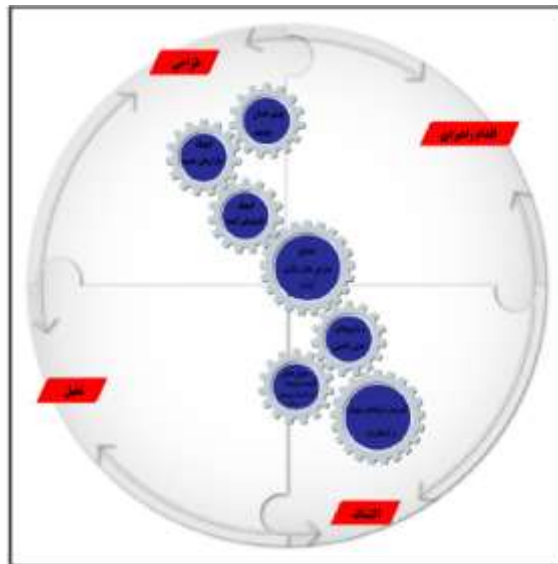
شکل شماره (۴): پوش افق در فرآیند مفصل آینده‌نگاری (Cuhls, ۲۰۲۰)

مدل یکپارچه و ترکیبی آینده‌نگاری (Pinto De Matos. Et. All, ۲۰۲۰)

این مدل با چهار مرحله (شکل شماره ۵) بر جنبه‌های خلاقانه، عناصر علمی-تخیلی و طراحی‌های فکری و انتقادی، و مشارکت بیشتر کاربران و شرکای راهبردی نسبت به خبرگان [به‌منظور جامعیت بیشتر نقش‌آفرینان برای تأکید بیشتر بر ترکیب دانش ضمنی با دانش کدبندی شده بمنظور خردآوری]، و توجه به موضوع آموزش مخاطبان تأکید دارد (Pinto De Matos. Et. All, ۲۰۲۰). توجه به ناپیوستگی‌ها، قوهای سیاه و نشانک‌های ضعیف و نیازهای نهفته نقش‌آفرینان اصلی بعنوان ورودی‌ها، همچنین تولید توأمان سناریوهای آرمان‌شهری و ویران‌شهری نیز این چارچوب آینده‌نگاری را با بسیاری از چارچوب‌های دیگر متمایز می‌سازد. در این مدل، برخلاف نامگذاری‌های تکراری برای مراحل و گام‌های آینده‌نگاری در بیشتر چارچوب‌ها، نامگذاری بصورت متفاوت انجام شده است. همچنین گام‌ها به صرف اجرا در یک مرحله، پایان نمی‌پذیرند، بلکه جهت تقویت و تکمیل در گام‌ها و مراحل بعدی نیز مورد توجه قرار می‌گیرند. بعنوان مثال گام پیامدشناسی هم در مرحله دوم و هم در مرحله سوم تکرار شده است. با توجه به موضوع پژوهش حاضر که از یک سو مفهوم پیچیده «خلاقیت» را و از سوی دیگر، پدیده متنوع «گردشگری روستایی» و همچنین جاری‌سازی آینده‌نگاری در افقی نسبتاً بلندمدت را با شرایط ناپایدار منطقه و کشور در کانون توجه دارد؛ کاربردهای خلاقانه ضروری می‌باشد. همچنین با توجه به اهمیت فناوری‌های تحول‌آفرین از جمله فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات (هوش مصنوعی، واقعیت مجازی و واقعیت افزوده) بعنوان یکی از مهمترین پیشران‌های گردشگری خلاق روستایی، تصور آینده این نوع از گردشگری در افق مورد بررسی، از طریق رویکردهای خلاق بهتر میسر خواهد بود. به همین دلایل و با توجه به مشخصه‌های بسیار کارآمد چارچوب توسعه یافته پینتو دیماتوس و همکاران (۲۰۲۰)، مبنای نظری مقاله حاضر بر پایه‌های چارچوب مذکور قرار می‌گیرد. با بررسی چارچوب‌های آینده‌نگاری مختلف، جهت تقویت مدل، چهار نکته به این قرار قابل پیشنهاد است: ۱. تأکید بر تعهدسازی در بین نقش‌آفرینان. ۲. تأکید بر زنجیره ارزش اطلاعات. ۳. شناسایی و تعیین معیارهای انتخاب خبرگان و ۴. تشریح نحوه آفرینش راهبردها.

مهمترین بخش‌های مورد استفاده منتج از مدل پینتو دیماتوس و همکاران در مدل پیشنهادی پژوهش حاضر عبارتند از:

- بخشی از مرحله اکتشاف شامل «تقویت مشارکت بیشتر نقش آفرینان» در مرحله ورودی مدل پیشنهادی و بخش «ایجاد آگاهی» نیز در بخش پویش محیطی در مرحله خردآوری تعبیه می‌گردد.
- مرحله تخیل نیز در بخش ادغام در مرحله فرآیند خردآوری مدل پیشنهادی تعبیه می‌گردد.
- مرحله «طراحی با هدف ایجاد آینده واقعی» بنابر سنخیت ماهیتی با مرحله سوم مدل پیشنهادی، بخشی از آن بعنوان برونداد اولیه ملموس و بخش دیگر بعنوان برونداد نهایی ملموس مدل پیشنهادی تعریف شد.
- بخش‌های «حدس زدن در مورد خدمات و محصولات جدید»، «تقویت روایت‌ها از طریق تغییر دادن آنها به موارد واقعی‌تر»، «تجسم بهتر پیامدهای اقدامات آینده»، «پیوند داستان علمی-تخیلی با ساختار نمونه‌های اولیه»، «طراحی‌های فکری» و «طراحی‌های انتقادی» در ابتدای مرحله سوم مدل پیشنهادی تحت عنوان برونداد اولیه ملموس و بخش‌های «گفتگوهای راهبردی» و «تعیین گزینه‌هایی برای تأمین نیازهای نهفته کاربران آینده» نیز در مرحله سوم مدل پیشنهادی تحت عنوان برونداد نهایی ملموس تعبیه می‌گردد. هرچند در مدل پینتو دیماتوس (۲۰۲۰) مرحله اقدام راهبردی بعنوان مرحله پایانی (مرحله‌ای پس از آینده‌نگاری راهبردی) تعریف شده است؛ با توجه به اینکه مقاله حاضر درصدد است تا هدف غائی «آینده‌نگاری راهبردی» را محقق سازد، لذا از این مرحله در مدل پیشنهادی پژوهش استفاده‌ای نمی‌شود.
- مدل پینتو دیماتوس (۲۰۲۰) مانند مطالعه یثومان (۲۰۱۲) که در کتاب «گردشگری فردا-۲۰۵۰» از شیوه علمی-تخیلی وام گرفته، بر رویکرد علمی-تخیلی تأکید دارد. لذا این رویکرد نیز در مقاله حاضر بهره‌برداری می‌شود.

شکل شماره (۵): مدل یکپارچه و ترکیبی آینده‌نگاری (Pinto De Matos. Et. Al, ۲۰۲۰)

- مدل آینده‌نگاری راهبردی براساس مطالعات داخل کشور

در کشور ایران تعدادی مطالعه درخصوص مدل آینده‌نگاری راهبردی با کمک روش فراترکیب انجام شد. در این خصوص، چهار مورد معرفی می‌گردد: پلوئی و همکاران (۱۳۹۸، الف) با استفاده از رویکرد فراتحلیل، مدل مفهومی برای آینده‌نگاری راهبردی توسعه گردشگری ایران ارائه داد. پلوئی و همکاران (۱۳۹۸، ج) پس از شناسایی اولیه روندهای حاکم بر صنعت گردشگری و گردشگری سلامت، از طریق نظرات خبرگان پژوهش و با استفاده از آزمون فریدمن روندهای موثر بر صنعت گردشگری سلامت جهان و ایران در افق ۱۴۱۴ شناسایی گردید. پلوئی و همکاران (۱۳۹۸، ب) پس از شناسایی معیارهای اولیه از طریق ادبیات پژوهش و مصاحبه (۱۴۳ معیار)، از طریق تحلیل عاملی اکتشافی، معیارهای موثر بر توسعه گردشگری سلامت کشور در افق ۱۴۱۴ را مشخص (۲۸ معیار) و نهایتاً بوسیله روش مدلسازی ساختاری تفسیری، عوامل کلیدی موثر (۱۳ معیار) و روابط آن‌ها با یکدیگر را استخراج نمودند. شفیعا و همکاران (۱۳۹۲) با بهره‌گیری از فنون شناختی و نیز فراترکیب مزایا و نقاط قابل بهبود چارچوب‌های عام آینده‌نگاری، یک چارچوب سه مرحله‌ای ارائه دادند. در مرحله اصلی، تمرکز بر استفاده از فنون شناختی و توسعه نقشه‌های شناختی و نقشه‌های شناختی فازی است تا با استفاده از این نقشه‌ها آینده‌های محتمل شناسایی و آینده مطلوب با سهولت بیشتری تعیین شود. کشف توالی مجموعه متغیرهای موثر بر آینده از دیگر مزایای این چارچوب است. در چارچوب ارائه شده، سیر تکاملی تصورات ذهن خبرگان و تبدیل آنها به شهود در هر مرحله تبیین شده و نشان داده شد که چگونه مرحله اصلی آینده‌نگاری از جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات آغاز شده، با به تصویر کشیدن نقشه‌ها و تحلیل و تجمیع آنها به دانش و فهم درباره آینده دست یافته و با شناسایی آینده‌های محتمل و آینده مطلوب، خرد درباره آینده شکل گرفته و مورد تعهد قرار می‌گیرد. ساده‌سازی بافتهای پیچیده با ارتباطات زیاد میان متغیرها، توانایی مدل‌سازی عدم قطعیت در روابط میان متغیرها، جمع‌آوری نظام‌مند تجربیات و خرد خبرگان، قابلیت اطمینان بالای مدل با تجمیع نظرات خبرگان، سهولت در تفسیر متغیرها با استفاده از روش‌های شبیه‌سازی، قابلیت ردیابی نتیجه سناریوها با گذشت زمان، عدم محدودیت بر تعداد خبرگان یا تعداد متغیرها برای تفسیر، شفاف‌سازی متغیرهای سازنده آینده‌های محتمل و مطلوب، سهولت و سرعت در مدل‌سازی و بررسی انتخاب سناریوهای مختلف، تسهیل در برنامه‌ریزی برای دستیابی به آینده مطلوب، قابلیت انعطاف‌پذیری بالای چارچوب و سهولت در شبیه‌سازی مجدد نتایج بازنگری متغیرها و ارتباطات آنها از جمله مزایای این چارچوب هستند. گودرزی و همکاران (۱۳۹۵) با استفاده از روش فراترکیب، ضمن بررسی چارچوب‌های آینده‌نگاری موجود، چارچوبی فرآیندی با گام‌های جامع‌تر (۱۱ مرحله) و پویاتر برای اجرای مطالعات آینده‌نگاری در سند آمایش استان یزد پیشنهاد و اعتبار آن را بنابر نظرات خبرگان تایید نمودند. در این مقاله، بر انتخاب مناسب خبرگان، تأکید شده است. نامداریان (۱۳۹۵) با استفاده از روش فراترکیب، ضمن واکاوی چارچوب‌ها و مدل‌های عام آینده‌نگاری (Miles, ۲۰۰۱, Reger, ۱۹۹۹, Horton, ۱۹۹۹, Martin, ۲۰۰۸, Popper, ۲۰۰۶, Saritas et al., ۲۰۰۳, Vorose, ۲۰۰۲)، یک چارچوب عمومی جامع برای آینده‌نگاری فناوری ارائه داد. علیرغم تعریف نسبتاً جامع مراحل و گام‌های مورد نیاز بعنوان یک نقطه قوت، ولیکن معرفی گام «ایجاد خروجی‌های غیر ملموس» در مرحله چهارم، ضرورت ندارد. بروز خروجی‌های غیر ملموس در یک مقطع زمانی مشخص اتفاق نمی‌افتد و به عبارتی در طول فرآیند آینده‌نگاری، خروجی‌های غیر ملموس بعنوان بخشی بسیار مهم از نتایج آینده‌نگاری که پایداری آن را رقم می‌زند، بطور تدریجی اتفاق می‌افتد.

۲-۲. بررسی نظری آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاق روستایی

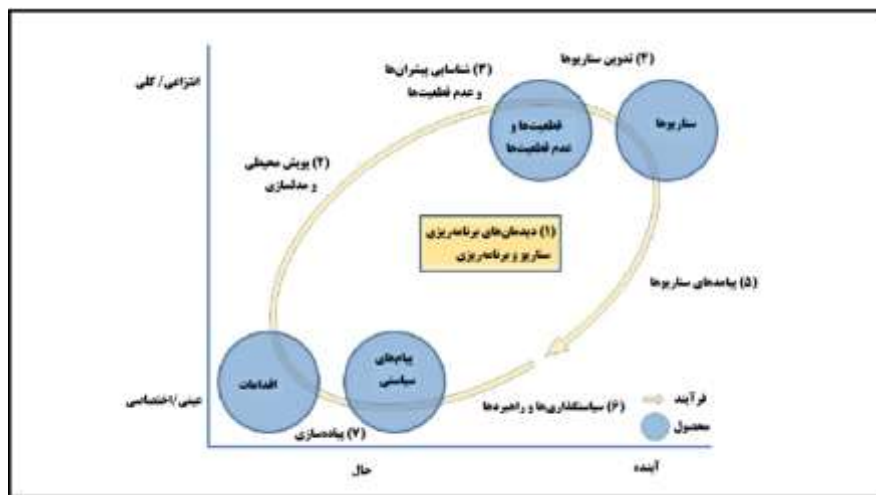
آینده‌نگاری سهمی بر جسته در فرآیند برنامه‌ریزی گردشگری نداشته است. ترکیبی از بی‌اطلاعی و فقدان اعتبار برای ابزارهای آینده‌نگاری می‌تواند تشریح کننده این وضعیت باشد. برای معرفی جذاب تکنیک‌های آینده‌نگاری برای برنامه‌ریزان گردشگری، باید کیفیت و جزئیات ابزارهای کیفی (مانند چشم‌اندازها یا سناریوها) بهبود یابد تا کاربرد آنها بعنوان ورودی‌های ابزارهای کمی و طراحی، تسهیل گردد (Iden. Et. Al, ۲۰۱۶). کاربرد آینده‌نگاری در برنامه‌ریزی گردشگری موجب نظام‌مند شدن مباحث علمی در خصوص چشم‌اندازهای توسعه گردشگری می‌گردد. آینده‌نگاری، طیف گسترده‌ای از عوامل شکل‌دهنده به چشم‌اندازهای منسجم و محتمل آینده را شناسایی و به تدوین واقع‌بینانه و نوآورانه راهبردها نیز کمک می‌کند. (Awedyk, ۲۰۱۷). آینده‌نگاری می‌تواند فواید قابل ملاحظه‌ای را برای برنامه‌ریزی گردشگری به این شرح فراهم آورد (Fernández-Güell. Et. Al, ۲۰۱۴): ۱. ساماندهی بحث در مورد چشم‌اندازهای آینده گردشگری در میان ذینفعان مختلف با ایجاد چشم‌اندازهای آینده‌های باور کردنی و منسجم. ۲. کمک به تنظیم راهبردهای حیاتی و نوآورانه گردشگری بمنظور هماهنگ نمودن دیدگاه‌های طیف وسیعی از ذینفعان و ۳. ایجاد شبکه‌های اندیشگان برای تبادل و انتشار دانش ناشی از تمرین آینده‌نگاری در میان ذینفعان و تصمیم‌گیرندگان. نسل اول برنامه‌ریزی سناریویی تحت تأثیر اندیشه‌های کان و دینر^۱ مبتنی بر رویکردهای عمدتاً آماری، فناوریانه و اقتصادی و بر پایه روش‌های کمی مانند تجزیه و تحلیل روند، برون‌یابی روند، تحلیل تأثیرات متقابل و مدل‌های رشد (Van Asselt. et al., ۲۰۱۰a; Postma, ۲۰۱۳; Sondeijker, ۲۰۰۹) و عمدتاً بر سیاست‌های عمومی متمرکز هستند (Van Asselt. et al., ۲۰۱۰b). در نسل دوم، با تأکید بر برنامه‌ریزی راهبردی و در نظر گرفتن عدم قطعیت‌ها و عوامل خارجی غیرمنتظره (شگفتی‌سازها)، بجای پیش‌بینی، آینده‌نگاری و آینده‌های بدیل باور کردنی مورد استقبال قرار گرفت. در این نسل، سناریوها به عنوان منبع الهام، از طریق مشارکت اهالی علم و عمل با پس‌زمینه‌های مختلف و با تأکید بر نقش خلاقیت و تخیل، برای پیش‌بینی آینده ارائه می‌شدند (Sondeijker, ۲۰۰۹; Van Asselt et al., ۲۰۱۰b). نسل سوم تحت عنوان نسل گذار، با تکیه بر مفهوم توسعه پایدار و با داشتن رویکردهای کل‌نگر، سیستمی، یکپارچه، مشارکتی، انعکاسی، جامع و پیش‌بینی‌کننده و سازگار، تحقق‌جهان‌پایدارتر را تنها مستلزم یک گذار ساختاری و اجتماعی در جامعه می‌داند (Sondeijker, ۲۰۰۹; Postma, ۲۰۱۳). در این نسل، سناریوها هنوز به دلیل در نظر نگرفتن عدم قطعیت‌ها و شگفتی‌سازها و افزایشی بودن تغییرات پیش‌بینی شده، به سختی عملیاتی می‌شدند (Sondeijker, ۲۰۰۹). برنامه‌ریزی سناریویی گردشگری نسل دوم از اوایل سال ۲۰۰۰ شروع به تکامل کرده است (Postma, ۲۰۱۵). برنامه‌ریزی سناریویی، فرایندی مستمر است که در آن، پیش‌ران‌ها و عدم قطعیت‌های اصلی، مورد شناسایی و سناریوها تدوین و نهایتاً اقدامات ابتکاری بر اساس سناریوها، انجام می‌شود (Postma, ۲۰۱۵). در مدل توسعه یافته «چرخه سناریو» (شکل شماره ۶) که توسط موسسه آینده گردشگری اروپا^۲ ارائه شده، مفاهیم در طول ابعاد زمان (از حال به آینده) و بعد ویژگی (از عینی تا انتزاعی) جایگذاری شده است. این مدل نشان می‌دهد که چگونه اقدامات عینی در حال حاضر تحت تأثیر قطعیت‌ها و عدم قطعیت‌های انتزاعی در آینده است. از قطعیت‌ها و عدم قطعیت‌ها، سناریوهای آینده و سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی راهبردی و همچنین اقدامات استخراج می‌گردد. این مدل مشتمل بر ۷ مسیر پژوهش به شرح زیر است (Postma, ۲۰۱۵):

^۱. Kahn and Diener

^۲. European Tourism Futures Institute: ETFI

چارچوب توسعه یافته مدل مفهومی آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران در افق ۱۴۲۴

۱. دیدمان‌های برنامه‌ریزی سناریو و برنامه‌ریزی: بر تکامل نسل‌های بعدی آینده‌پژوهی و برنامه‌ریزی سناریو و ظهور نسل سوم سناریوهای گذار و پیامدها و استفاده احتمالی آن برای گردشگری متمرکز است. پیوند این مسیر با بینش‌های بعدی در یادگیری سازمانی و تحولات متعاقب در دیدمان‌های برنامه‌ریزی حائز اهمیت است.
۲. پوشش محیطی و مدل‌سازی: ادراک فضای کسب و کار از طریق رصد نظام‌مند تحولات مرتبط با گردشگری از طریق مشارکت خبرگان بین رشته‌ای، نقش آفرینان و شبکه‌ها و غالباً در بستر فناوری اطلاعات و ارتباطات.
۳. پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها: در این فرآیند مشارکتی و یادگیری، تقلیل تحلیل‌های کلان محیطی و مدل‌سازی در قالب بینش‌هایی در مورد پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها بمنظور ساخت سناریوها اتفاق می‌افتد.
۴. ساخت سناریوها: مستلزم خلاقیت، تخیل، تجسم و داستان‌سرایی جذاب، به‌ویژه با کمک فناوری‌های معاصر است.
۵. پیامدهای سناریوها: تأکید بر توسعه روش‌ها و مدل‌ها (شبه‌سازی) برای پیش‌ارزیابی سناریوها بمنظور ادراک یکپارچه اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در سطح کسب‌وکار، سطح سازمانی و یا مقصد و ارزیابی خطر‌ها.
۶. سیاست‌گذاری و راهبردپردازی: هدف این مسیر، طراحی اقداماتی مقاوم در برابر تحولات آینده است. ظاهراً تبدیل سیاست‌ها و راهبردها به مجموعه اقدامات، هنوز یکی از نقاط ضعف برنامه‌ریزی سناریو است. این مدل بر چگونگی بهبود این امر متمرکز است.
۷. پیاده‌سازی: این مسیر بر چگونگی هدایت مقصد و یا کسب و کار گردشگری از طریق آینده‌اندیشی، استفاده از سناریوها و تأثیرگذاری اقدامات پیشنهادی متمرکز است و در ارتباط با مباحثی همچون مدیریت تغییر، شبکه‌ها، همکاری، جوامع عملی، آموزش مشاغل، و یادگیری سازمانی است.

شکل شماره (۶): مدل تعدیل‌شده چرخه سناریو توسط موسسه آینده‌گردشگری اروپا^۱ (Postma, ۲۰۱۵)

مدل گوئل و همکار (۲۰۱۴) به نقل از آیدن و همکار (۲۰۱۶)، قابلیت استفاده از ابزارهای آینده‌نگاری برای برنامه‌ریزی و طراحی مقاصد گردشگری را

^۱. European Tourism Futures Institute: ETFI

بررسی می‌کند و چگونگی ایجاد راهبردهای عملی از طریق چشم‌انداز آینده برای تحقق توسعه مقصد گردشگری را تشریح می‌کند. این مدل شامل سه بخش و پنج مرحله متوالی است که به مشارکت مداوم و نظام‌مند متخصصان گردشگری و ذینفعان متکی است.

بخش نخست (بسط مطالعات آینده‌نگاری): اولاً، چشم‌اندازهای آینده فرموله شده و کاربردهای عملیاتی و برنامه‌ریزی فضایی براساس چشم‌اندازها مشخص می‌شود. بخش اول از سه مرحله تشکیل شده است که به شدت وابسته به مشارکت متخصصان گردشگری و مجریان آینده‌نگاری می‌باشد.

گام نخست (چشم‌اندازهای تقاضا): استفاده از ابزارهای کیفی آینده‌نگاری (همانند چشم‌اندازسازی یا سناریوپردازی) به دلیل نقش آنها در تسهیل مشارکت ذی‌نفعان، به شدت پیشنهاد می‌گردد.

گام دوم (چشم‌اندازهای عملیاتی): با تدوین چشم‌انداز تقاضای آینده، می‌توان عملکرد زنجیره ارزش گردشگری و نقش متصدیان گردشگری در یک بازار بسیار رقابتی را نشان داد.

گام سوم (چشم‌اندازهای فضایی): چشم‌اندازهای آینده و عملیات زنجیره ارزش، سرنخ‌های زیادی را برای ایجاد مجموعه‌ای از دستورالعمل‌های فضایی برای توسعه مقصد گردشگری انبوه در یک بازار رقابتی فراهم می‌کند. این گام که بیشتر به ابزارهای تحلیلی و گرافیکی متکی است.

بخش دوم (توسعه چشم‌اندازهای شهری): پس از تأمین الزامات عملیاتی و فضایی آینده، الگوهای شهری برای نشان دادن چگونگی اجرای این الزامات فضایی در مقاصد عمومی گردشگری طراحی می‌شوند. بخش دوم از دو گام تشکیل شده است که مستلزم مشارکت متخصصان صنعت و همچنین برنامه‌ریزان و طراحان طبیعی است.

گام چهارم (چشم‌اندازهای طراحی شهری): الگوهای طراحی شهری به صورت شماتیک تنظیمات فضایی را برای زیرساخت‌ها و امکانات مهم گردشگری به نمایش می‌گذارد.

گام پنجم: الگوهای طراحی شهری برای چشم‌انداز فضایی یکپارچه از گردشگری، گرددم آمده‌اند.

بخش سوم (اجرای مدل در سطح محلی): این بخش مشتمل بر دو گام «پیاده‌سازی در مقاصد گردشگری سابق» و «پیاده‌سازی در مقاصد گردشگری جدید» است (Iden. Et. Al, ۲۰۱۶).

۳. روش‌شناسی

مقاله حاضر بر اساس هدف، از نوع توسعه‌ای و کاربردی است و به دلیل آنکه دغدغه نظری دارد و فضای جغرافیایی و زمان بزرگ را پوشش می‌دهد، در قالب پژوهش‌های عظیم^۱ می‌گنجد. این مقاله، براساس دیدمان‌ها (معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی) و رویکردهای پژوهش و بر اساس ماهیت داده‌ها، بطور عام جزو پژوهش‌های کیفی و بطور خاص بر پایه روش تفسیری و طرح اکتشافی، و از حیث قیاسی و استقرایی، جزو پژوهش‌های استقرایی است. این مقاله بر اساس زمان گردآوری داده‌ها (شامل سه دسته تاریخی (گذشته)، پیمایشی (حال) و آزمایشی (آینده)) (Silverman, ۲۰۰۴)، جزو پژوهش‌های پیمایشی است و بر اساس خصوصیات موضوع (شامل تاریخی، توصیفی، تکوینی، همبستگی (علی و مقایسه‌ای - تجربی و حقیقی - اقدام پژوهشی)، و

^۱. Big research

موردی و میدانی) (Silverman, ۲۰۰۴)؛ جزو پژوهش‌های توصیفی است و از نظر ماهیت و چگونگی (اکتشافی، توصیفی و تبیینی) (Saunders, et al., ۲۰۰۸) در زمره پژوهش‌های اکتشافی و توصیفی است. جامعه آماری این تحقیق مشتمل بر ادبیات موضوع مرتبط با حوزه‌های آینده‌نگاری راهبردی، آینده‌نگاری راهبردی گردشگری، آینده‌نگاری راهبردی گردشگری روستایی و آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاق است که غالباً زمان انتشار آنها از سال ۲۰۰۰ به بعد است. روش نمونه‌گیری از اطلاعات^۱ بمنظور انتخاب متون برای پیاده‌سازی و تحلیل، و روش نمونه‌گیری از درون اطلاعات^۲، با هدف انتخاب بخش‌هایی از متن برای تفسیر کلی یا تفسیرهای مبسوط جزئی، و روش نمونه‌گیری بازنمودی^۳ (اووه، ۱۳۹۲، صص ۱۳۴-۱۳۵) نیز بمنظور انتخاب بخش‌های مناسب‌تر از متن مصاحبه‌ها برای اثبات یافته‌ها مورد استفاده قرار گرفت. نمونه آماری مشتمل بر ۲۴ پژوهش خارجی و ۱۰ پژوهش داخلی در ارتباط با مدل‌های عام آینده‌نگاری راهبردی، و همچنین ۶ پژوهش خاص در مورد مدل‌های آینده‌نگاری راهبردی گردشگری با هدف به اشباع رسیدن نظری داده‌ها مورد بررسی قرار گرفت. بنابر دیدگاه اشتراوس و کوربین (۱۳۸۷)، با بروز اشباع نظری حقیقی، داده جدیدی در متون بعدی شناسایی نمی‌شود، غنای کافی در مضامین رخ می‌دهد و روابط بین مضامین برقرار و تأیید می‌گردد. روش پیمایش موضوعات و روش برون‌یابی روند کیفی به منظور گردآوری داده و اطلاعات مورد استفاده قرار گرفت. تجزیه و تحلیل با کمک روش فراترکیب صورت گرفت.

۴. یافته‌های پژوهش

جهت اجرا و تحقق آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاق روستایی، لازم است مولفه‌ها و ابعاد آن از طریق واکاوی و تحلیل محتوای ادبیات موضوع و همچنین تفسیرهای لازم مشخص و سپس اجزاء و همچنین فرآیند کلی پیاده‌سازی آن ترسیم گردد. در واقع، چستی مولفه‌ها و ابعاد، چرایی انتخاب آنها و همچنین منابع موید آنها تبیین می‌گردد. از رهگذر فراترکیب مزایا و نقاط قابل بهبود چارچوب‌های آینده‌نگاری راهبردی قابل استنباط است که نامگذاری‌های پیش آینده‌نگاری و پس آینده‌نگاری در برخی از مدل‌ها (از جمله چارچوب سه مرحله‌ای آینده‌نگاری مارتین (۱۹۹۹)، مایلز (۲۰۰۲) و پوپر (۲۰۰۸)) ابهام‌آور است. قاعدتاً این برجسب‌ها باید دلالت بر این موضوع داشته باشند که مرحله یک و سه جزئی از آینده‌نگاری نیستند در حالی‌که هر سه مرحله در کنار هم و در صورت تحقق هر سه، پدیده آینده‌نگاری اتفاق خواهد افتاد. لذا در مقاله حاضر ضمن بهره‌برداری از محتوای مدل‌های مورد بررسی در ادبیات موضوع، از برجسب‌گذاری متفاوتی استفاده می‌شود. لذا با مبنا قرار دادن مدل یکپارچه و ترکیبی آینده‌نگاری (Pinto De Matos, ۲۰۲۰, Et. Al, ۲۰۱۵)، مدل آودیک (۲۰۱۷)، مدل توسعه یافته چرخه آینده‌نگاری (Cuhls, ۲۰۲۰) و مدل گوئل و همکار (۲۰۱۴) به نقل از آیدن و همکار (۲۰۱۶)، مدل آینده‌نگاری راهبردی کائوسا (۲۰۱۲، ۶۰) و مدل شوئنکر و وُلَف^۴ (۲۰۱۳، ۵۱) و همچنین با بهره‌گیری از اجزای مدل‌های «جویش» (اسلاتر، ۱۹۹۵، ۷۸-۸۰) به نقل از نانوس و انزر (۱۹۸۰)، وُزُس (۲۰۰۳)، سانتو و دیگران (۲۰۰۶)، هاینز و بیشاپ (۲۰۰۶)، پوپر (۲۰۰۸)، مارتین (۱۹۹۹)، گوده و دورنس (۲۰۱۱، ۵۷)، (Bishop, Hines, & Collins, ۲۰۰۷; Hines & Bishop, ۲۰۱۵)، (Bishop, ۲۰۱۷) و نامداریان (۱۳۹۵)، مدل مفهومی پیشنهادی برای استفاده در این مقاله معرفی می‌گردد. با عنایت به اینکه فعالیت آینده‌نگاری حاضر، در قالب یک پژوهش دانشگاهی است و

^۱. Material sampling

^۲. Sampling within the material

^۳. Presentational sampling

^۴. Burkhard Schwenker, Torsten Wulf

پس از ارائه گزارش، پایان می‌پذیرد؛ لذا امکان اجرا و نظارت و بازخورد برای نگارنده وجود ندارد، لذا مراحل مدل مفهومی پیشنهادی به قرار زیر است:

۱. **ورودی یا درون‌داد** (اسلاوتر، ۱۹۹۷، ۷۸-۸۰) به نقل از نانوس و انزر، (۱۹۸۰) با ماهیت غالباً فکرافزایی و نرم‌افزاری و با هدف آماده‌سازی، شامل:

الف. تصمیم‌گیری و هدف‌گذاری شامل:

➤ ایجاد تعهد برای انجام (Martin, ۱۹۹۹)

➤ چارچوب‌بندی (هاینز و بیشاپ، ۲۰۰۶) مشتمل بر:

❖ تدقیق مسأله (گوده و دورنس، ۲۰۱۱، ۵۷)

❖ تحدید و تعیین مقیاس فضایی و قلمرو جغرافیایی (Milles, ۲۰۰۲., Popper, ۲۰۰۸)

❖ تعیین افق زمانی (Milles, ۲۰۰۲., Popper, ۲۰۰۸)

❖ تعریف اهداف و خروجی مورد انتظار (سانتو و دیگران، ۲۰۰۶)

❖ تعیین رویکرد (فراآیندمحور و محصول محور)

❖ تعیین روش‌ها (Awedyk, ۲۰۱۷) مانند روش‌های کمی-کیفی، کدبندی شده-شهود، هنجاری-اکتشافی.

ب. شبکه‌سازی شامل:

➤ شناسایی شاخص‌مند مخاطبان اصلی نتایج آینده‌نگاری (ذی‌نفعان) (Osterwalder et al, ۲۰۱۴) و ورود به شبکه

➤ شناسایی شاخص‌مند مخاطبان نیازهای آینده‌نگاری (خبرگان) (Martin, ۱۹۹۹, Milles, ۲۰۰۲., Popper, ۲۰۰۸, Awedyk, ۲۰۱۷)

➤ شناسایی شاخص‌مند تسهیلگران و ورود آنان به شبکه

➤ تقویت مشارکت نقش‌آفرینان به ویژه کاربران خدمات/کالاهای جدید آینده (Pinto De Matos. Et. Al, ۲۰۲۰)

۲. فرآیند خردآوری:

این مرحله شامل دو بخش زیر است:

الف. **دانش آوری از طریق پویای محیطی:** این مرحله برخلاف دیدگاه اسلاوتر (۱۹۹۷، ۷۸-۸۰) به نقل از نانوس و انزر (۱۹۸۰)، هاینز و بیشاپ (۲۰۰۶) و پستما (۲۰۱۵) که بعنوان جزئی از درون‌داد معرفی شده، در مقاله حاضر با ماهیت غالباً فکرافزایی و نرم‌افزاری و با هدف دانش آوری در زمینه وضعیت موجود و «اطلاعات آینده» (Cuhls, ۲۰۲۰, Awedyk, ۲۰۱۷) صورت می‌پذیرد. با توجه به اینکه ماهیت آینده‌نگاری بر پنداشت مشترک و بین‌الذهانی بنا شده، پیشبرد آن مستلزم تدارک ورودی‌هایی از جنس محصولات ذهنی از قبیل نشانک‌های ضعیف، داده، اطلاعات، دانش و خردمندی است. بمنظور ایجاد و گردآوری آگاهی‌های راهبردی (وژس، ۲۰۰۳ و ۲۰۲۰) یا هوش راهبردی (Cuhls, ۲۰۲۰)، با هدف خردسازی برای خلق آینده (از جمله سناریوسازی) کشف، شناسایی، جمع‌آوری، ایجاد و ساماندهی موارد زیر اتفاق می‌افتد:

➤ نشانک‌های ضعیف: برخلاف نتایج ناشی از بررسی حدود ۳۰۰۰ پژوهش مبنی بر تأیید این نکته که تقریباً هیچ توجه جدی به اهمیت و وجوه

کارکردی نشانک‌های ضعیف نشده، ولیکن بطور ویژه از سال ۲۰۲۰ به بعد در کانون توجهات فعالیت‌های پژوهشی قرار گرفته است (سیفی گلستان و همکار، ۱۳۹۹). در مدل پینتو دیماتوس و همکار (۲۰۲۰) بعنوان یکی از مدل‌های پایه مورد استفاده در مقاله حاضر، نشانک‌های ضعیف از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بنابر مدل پرینینس^۱ (۲۰۰۹) اولین سطح دانایی، نشانک‌های ضعیف است. نشانک‌های ضعیف بعنوان بخشی از زمان حال است که از طریق مشاهده، مطالعه، شنیدن، ذهن‌انگیزی، پیش‌بینی نوع‌آمیز، دلفی و NEST، پنل خبرگان، استیپ وی و ... بررسی می‌شود (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۲).

➤ عوامل موثر و عوامل کلیدی (گوده و دورنس، ۲۰۱۱، ۵۷، ۲۰۱۵، Postma, ۲۰۱۷, Awedyk, بعنوان داده و اطلاعات (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۲).

➤ روندها و پیش‌ران‌ها و عدم قطعیت‌ها (گوده و دورنس، ۲۰۱۱، ۵۷، ۲۰۱۵، Postma, ۲۰۱۷, Awedyk, بعنوان داده، اطلاعات و دانش در خصوص گذشته که از طریق برون‌یابی و تحلیل کیفی روند بررسی می‌شوند (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۲).

تهیه این موارد در مراحل مختلف آینده‌نگاری در بستر مشارکت نقش‌آفرینان به‌صورت فرآیندی و تکمیلی منجر به تولید خروجی‌های ملموس و غیرملموس می‌گردد. پوشش محیطی با کمک روش‌ها و تکنیک‌هایی از جمله مرور منابع، دلفی، پنل خبرگان، و ذهن‌انگیزی، نشانک‌های قوی و نشانک‌های ضعیف^۲ محیط درونی و بیرونی سیستم در قالب عوامل چندگانه (SEPTED و STEEPV, PEST, STEEP, PESTELV) (Bishop, Bishop, ۲۰۱۷, Awedyk, ۲۰۱۵, Hines & Bishop, ۲۰۰۷; Hines, & Collins, ۲۰۰۷) صورت می‌پذیرد. بنابر دیدگاه پستما (۲۰۱۵) پوشش محیطی در قالب رصد نظام‌مند تحولات مرتبط با گردشگری از طریق مشارکت خبرگان بین رشته‌ای، نقش‌آفرینان و شبکه‌ها و غالباً در بستر فناوری اطلاعات و ارتباطات اتفاق می‌افتد (Postma, ۲۰۱۵). بنابر مدل پینتو دیماتوس و همکار (۲۰۲۰) ایجاد آگاهی به‌منظور شناسایی نیازهای نهفته نقش‌آفرینان اصلی از طریق تجزیه و تحلیل و ایجاد همدلی با آنها (Osterwalder et al., ۲۰۱۴) و ماتریس‌های احتمالی فرآیندهای سنتی که روندها، ناپیوستگی‌ها، قوهای سیاه و نشانک‌های ضعیف را تجزیه و تحلیل می‌کنند (Wilkinson, ۲۰۱۷; Taleb, ۲۰۰۸a; Masse', ۲۰۰۸; Durance, ۲۰۱۴) صورت می‌پذیرد.

ب. ادغام و خردآوری:

این مرحله شامل ادغام خلاقانه ماحصل مرحله پوشش محیطی به‌منظور تولید بینش و خرد از طریق هوش تجمعی^۴ (Pinto De Matos. Et. Al, ۲۰۲۰) و یادگیری جمعی است که بطور کلی طی مراحل زیر محقق می‌گردد:

➤ ادراک‌سازی: در این مرحله از تحلیل و تفسیر استفاده می‌گردد (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۲).

➤ بینش‌سازی و تولید خرد: بینش شامل آرزوها، خواسته‌ها، فرضیه‌ها و نظریه‌ها است که منتج از شهود هستند. خرد نیز بر اساس تحلیل و تفسیر و

^۱. Prininence

^۲. Signal analysis

^۳. Social Forces, Technology Forces, Economic Forces, Environment Forces, Political Forces, Value Forces

^۴. Collection intellectual: منتج از همکاری‌های میان رشته‌ای، بین رشته‌ای و فرا رشته‌ای است.

انتخاب آینده‌های مطلوب و به‌صورت شهود شکل می‌گیرد (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۲)

➤ خلاقیت: خلاقیت نیز بر اساس تحلیل و تفسیر و به‌صورت شهود شکل می‌گیرد.

با هدف خردسازی، موارد زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

- گسست‌ها (Godet, Et. Al, ۲۰۱۱, Postma, ۲۰۱۵) در قالب دانش و غالباً خرد مربوط به زمان آینده.
- شکفتی‌سازها (مقدم پور و همکاران، ۱۳۹۷) در قالب دانش و غالباً خرد مربوط به زمان آینده.
- موضوعات نوآیند (فرصت‌ها و تهدیدهای محتمل) (مقدم پور و همکاران، ۱۳۹۷) در قالب داده، اطلاعات و دانش و غالباً خرد مربوط به آینده است که از طریق دلفی، برون‌یابی روند، تحلیل محتوا، پنل خبرگان، تحلیل اثرات متقابل، شهود، تفکر خلاق و ذهن انگیزی بررسی می‌شود (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۲).
- ارزش‌ها و اهداف بنیادین حال و آینده در قالب دانش و غالباً خرد مربوط به زمان حال و آینده.

۳. آفرینش بعنوان خروجی یا برون‌داد:

ماحصل مرحله فرآیند، منابع اولیه مورد مصرف در مرحله آفرینش است. با توجه به اینکه آینده‌نگاری راهبردی هم فرآیندمحور و هم محصول‌محور می‌باشد؛ لذا این مرحله شامل دو محصول ملموس و غیرملموس به قرار زیر است:

الف. برون‌داد غیرملموس: این بخش شامل شبکه‌سازی‌ها، ادراک مشترک و یادگیری جمعی ایجاد شده، تعهدسازی و ایجاد ادبیات مشترک و اشاعه فرهنگ آینده‌نگاری در زمینه گردشگری خلاق روستایی است که به‌صورت ضمنی و در طول آینده‌نگاری راهبردی محقق می‌شود.

ب. برون‌داد ملموس: این مرحله ماهیتاً عبارت از آفرینش آینده مشتمل بر تدوین سناریو و راهبردپردازی است که بصورت گزارش مکتوب ارائه می‌گردد. در این مرحله، داده تا سطح بینش و خرد تکامل می‌یابد که مشتمل است بر:

➤ تجزیه و تحلیل (اسلاوتر، ۱۹۹۷، ۷۸-۸۰) به نقل از نانوس و انزر، (۱۹۸۰) عبارت است از درک چگونگی تأثیرگذاری بافتار، مسائل، روندها و پیشران‌های اصلی بر یکدیگر با استفاده از مدل‌هایی همچون تحلیل اثرات متقاطع و نرم افزارهایی شبیه میک‌مک و روش‌هایی مانند پنل خبرگان، برون‌یابی یا تحلیل سوات (Popper, ۲۰۰۸, Milles, ۲۰۰۲).

➤ تفسیر (وژس، ۲۰۰۳)

➤ ادغام خلاق (Popper, ۲۰۰۸, Milles, ۲۰۰۲) مانند سناریوپردازی (شوئنکر و ولف، ۲۰۱۳، ۵۱)، (گوده و دورنس، ۲۰۱۱، ۵۷)، (کائوسا،

۲۰۱۲، ۶۰)، (اسلاوتر، ۱۹۹۵، ۷۸-۸۰) به نقل از نانوس و انزر، (۱۹۸۰) با کمک نرم‌افزارهایی همچون سناریو ویزارد و توسعه ادراکات احتمالی گزینه‌های راهبردی (وژس، ۲۰۰۳).

در ادامه دو برون‌داد مهم در مرحله آفرینش به شرح زیر تشریح می‌گردد:

❖ آفرینش سناریوها بعنوان خروجی اولیه:

بنابر دیدگاه پستما (۲۰۱۵) ساخت سناریوها مستلزم خلاقیت، تخیل، تجسم و داستان‌سرایی جذاب، به‌ویژه با استفاده از فناوری‌های معاصر است. (Postma, ۲۰۱۵). بنابر مدل پیتو دیماتوس (۲۰۲۰) سناریوهای آرمان‌شهری و ویران‌شهری با ماهیت علمی-تخیلی تر (فراتر از مرزها و قابلیت‌های دانش موجود) تشریح می‌شوند (Yeoman, ۲۰۱۲) (Graham & Elahi, ۲۰۱۵; Von Stackelberg, ۲۰۱۵; Bina et al., ۲۰۱۷; Ahlqvist et al., ۲۰۱۵). بنابر مدل پیتو دیماتوس (۲۰۲۰)، در مدل پیشنهادی حاضر، در انتهای سناریوپردازی، حدس زدن در مورد خدمات و محصولات جدید، تقویت سناریوها از طریق تغییر دادن آنها به موارد واقعی تر (نمونه‌های اولیه) و تجسم بهتر پیامدهای اقدامات آینده و همچنین پیوند سناریوهای علمی-تخیلی با ساختار نمونه‌های اولیه (بعنوان بخشی از طراحی) (Graham & Mehmood, ۲۰۱۴) از طریق طراحی‌های فکری (Dunne & Raby, ۲۰۱۳) و طراحی‌های انتقادی (Malpass, ۲۰۱۷) صورت می‌پذیرد. همانند پژوهش آودیک (۲۰۱۷) که بصورت نوآورانه، بخشی از مرحله پویا و جمع‌آوری داده و اطلاعات بمنظور ایجاد بینش (روندها، نشانه‌های ضعیف و رویدادهای غیرقابل پیش‌بینی) را به پس از مرحله سناریوسازی و در ضمن تدوین نهایی سناریوها منتقل نموده است، در مقاله حاضر نیز چنین عمل می‌گردد. در واقع پس از پیش‌ساخت سناریوها بمنظور تدوین نهایی سناریوها، روندها (روش کلان‌روندها)، نشانه‌های ضعیف و رویدادهای غیرقابل پیش‌بینی وارد سناریوها می‌گردد. مرحله سناریوپردازی بعنوان بخش اولیه برون‌داد ملموس بطور مشخص و دقیق‌تر در این مقاله شامل موارد زیر است:

- **تخیل:** منظور از تخیل، ساختاربندی علمی-تخیلی وقایع احتمالی آینده، پیامدشناسی و تولید سناریوها (آرمان‌شهری و ویران‌شهری) است (Pinto De Matos. Et. Al, ۲۰۲۰).

- **طراحی آینده واقعی:** این مرحله شامل ۶ زیرمرحله به قرار زیر است:

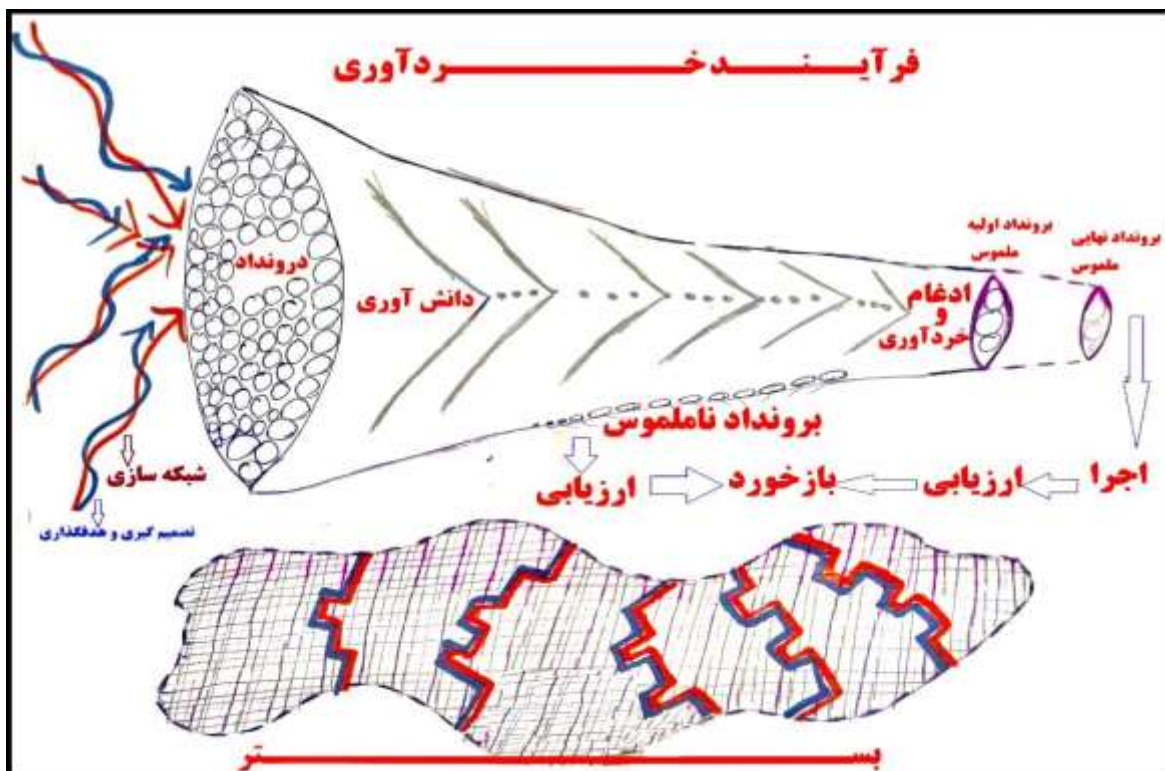
- تقویت گفتگوهای راهبردی و توانایی حدس زدن در مورد خدمات و محصولات جدید.
- تقویت روایت‌ها از طریق تغییر دادن آنها به موارد واقعی تر.
- تجسم واقعی تر پیامدها در آینده
- گزینه‌های راهبردی برای تامین نیازهای نهفته (چه می‌شود اگر...؟). نیازهای نهفته از طریق اسناد بالادستی، ذهن‌انگیزی، دلفی و ... انجام می‌شود.
- سناریوسازی: پیوند داستان علمی-تخیلی با ساختار نمونه‌های اولیه و اعمال طراحی فکری، طراحی انتقادی و طراحی خلاق. بنابر بررسی‌های ادبیات موضوع، قوی‌ترین پژوهش در زمینه پیش‌بینی آینده گردشگری خلاق در افق ۲۰۴۰، مطالعات یئومان است. لذا در مرحله سناریوسازی، از چهار سناریوی مورد بحث در پژوهش مذکور در خصوص آینده روستاها در ۲۰۴۰ نیز استفاده می‌شود.
- تولید نتایج واقعی تر

❖ **آفرینش راهبردها بعنوان خروجی نهایی:** منظور از این زیرمرحله عبارت است از توسعه برنامه‌ریزی راهبردی از طریق ادراک وسیع

گزینه‌های راهبردی، ارزیابی گزینه‌های راهبردی (اسلاتر، ۱۹۹۵، ۷۸-۸۰ به نقل از نانوس و انزر، ۱۹۸۰)، (وُرس، ۲۰۰۳)، (هاینز و بیشاپ، ۲۰۰۶) و (گوده و دورنس، ۲۰۱۱، ۵۷) و (سانتو و دیگران، ۲۰۰۶) و اولویت‌بندی گزینه‌های راهبردی (Cuhls, و Godet. Et. Al, ۲۰۱۱)

^۱. what if

- ۲۰۲۰) بمنظور تحقق سناریوهای مطلوب. تهیه و تدوین راهبردها برای توسعه گردشگری خلاق روستایی شامل این مراحل است: ۱. تعیین چارچوب مشخص کننده حوزه‌های ارائه راهبرد، ۲. انجام روش ماتریس سوار و تهیه و تدوین راهبردها.
- بنابر مدل پینتو دیماتوس (۲۰۲۰)، گفتگوهای راهبردی و تعیین گزینه‌های مشخص برای تأمین نیازهای نهفته کاربران آینده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که در این مرحله از مدل پیشنهادی، مورد توجه قرار می‌گیرد. جهت معرفی بیشتر مدل پیشنهادی حاضر، نکات زیر حائز اهمیت هستند:
۱. بستر و زمینه که هر سه مرحله در آن اتفاق می‌افتد، بستری مشارکتی، شبکه‌ای، منعطف و لغزان، خلاقیت‌محور و مبتنی بر آموزش مستمر (کثرت‌گرا و خیره‌گرا) است. هدف از آموزش مستمر، شناسایی نیازهای نهفته، تعهدسازی، مشارکت بیشتر و تبدیل داده به خرد است.
  ۲. شبکه‌سازی هم در مرحله درونداد و هم در مرحله برون‌داد اهمیت دارد.
  ۳. یادگیری جمعی در هر سه مرحله اتفاق می‌افتد.
  ۴. تعهدسازی هم در مرحله فرآیند و هم در مرحله برون‌داد وجود دارد.
  ۵. شکل مخروطی مدل اشاره به ورود حجم گسترده داده و اطلاعات بعنوان درونداد و خروج حجم پرونده شده برون‌داد پس از فرآیند دارد.

شکل شماره (۷): چارچوب مدل مفهومی پیشنهادی پژوهش

ضمن انجام فراترکیب، مولفه‌های مدل مفهومی آینده‌نگاری گردشگری خلاق روستایی ایران مشخص شد (جدول ۱).

جدول شماره (۱): مهمترین مولفه‌های چارچوب مفهومی آینده‌نگاری گردشگری خلاق روستایی ایران

مؤلفه استخراج شده	مرجع
تعریف قلمرو	Fernández-Güell. Et. Al (۲۰۱۴), OECD (۲۰۱۰), WTO (۲۰۰۱, ۲۰۰۶, ۲۰۱۱), Amelung & Moreno (۲۰۰۹), Mittringer (۲۰۰۵),
شناسایی نقش آفرینان	Awedyk (۲۰۱۷), Fernández-Güell. Et. Al (۲۰۱۴), Sondejker (۲۰۰۹), Van Asselt et al (۲۰۱۰a), Blapp (۲۰۱۵) علی اکبری و همکاران (۱۳۹۷)،
تعیین افق زمانی	Popper (۲۰۰۹, Pp۴۸-۶۹), Yeoman & Lederer (۲۰۰۵), Awedyk. Et. Al (۲۰۱۷), Szpilko (۲۰۱۵), Yeoman (۲۰۱۲) جورجیو و همکاران (۲۰۰۸، ترجمه منزوی)، طباطبائیان و قدیری (۱۳۸۶).
شناسایی وضعیت فعلی	Einali. Et. Al (۲۰۱۹), Arismayanti. Et. Al (۲۰۱۷), UNDP (۲۰۰۸), Dwyer (۲۰۰۸), Richards (۲۰۱۹), Council of Europe (۲۰۱۰), Vukovic (۲۰۱۷), Andreea. Et, Al (۲۰۱۶), www.creativetourismnetwork.org, Fei-fei Et. Al (۲۰۱۹), Blapp, M (۲۰۱۵), Castanho. Et. Al (۲۰۲۳), Sano (۲۰۱۶), UNWTO (۲۰۰۲), European Commission (۲۰۰۹), Stolarick. Et. Al (۲۰۱۰), Marques (۲۰۱۶)، Bellow. Et. Al (۲۰۱۹)، Feng. Et. Al (۲۰۱۸) (۱۴۰۲)، کروی و همکاران (۱۳۹۲)، مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۹)، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری (۱۳۹۷)، هریس، ۲۰۰۴، ترجمه خاتون آبادی و خلیل مقدم (۱۳۸۸) و ...
شناسایی عوامل موثر و پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها	Franch et al (۲۰۰۶), Awedyk et al (۲۰۱۶), Bieger and Laeser (۲۰۰۵), Niezgoda (۲۰۱۳), Andreea. Et, Al (۲۰۱۶), Dwyer et. Al (۲۰۰۸), Frey (۲۰۰۹), Buckley et al (۲۰۱۵), Elmahdy et al (۲۰۱۷), Øian. Et. Al (۲۰۱۸), Scott and Gössling (۲۰۱۵), Elmahdy et al (۲۰۱۷), Zhang (۲۰۱۷), Manyika et al (۲۰۱۳), Linaza et al (۲۰۱۳), Gubbi et al (۲۰۱۳), Manyika et al (۲۰۱۳), Mine et al (۲۰۱۲), Moreau (۲۰۱۶), Pine & Gilmore (۱۹۹۹), MAF (۱۹۹۴), DOT (۱۹۹۳), Jenkins et al (۱۹۹۷), Bartmann and Baum (۱۹۹۸), WTO (۱۹۹۷), Yeoman (۲۰۱۲) همکاران، ترجمه وحیدی مطلق (۱۳۹۸)، مهدیان بهنمیری و همکار (۱۴۰۱)، دده‌زاده سیلابی و همکار (۱۳۹۸) و ....
شنا سایی روش‌های آینده‌نگاری راهبردی	(۲۰۰۱)، Glenn. Et. Al (۲۰۰۹)، Kuosa (۲۰۰۹)، European Commission (۲۰۱۵)، Martin (۱۹۹۹)، Foren Voros (۲۰۰۳)، Hayward, Voros, Morrow (۲۰۱۲)، Milles (۲۰۰۲)، Popper (۲۰۰۸)، Godet. Et. Al (۲۰۱۱)، Martin (۱۹۹۹)، Reger (۲۰۰۱)، Miles (۲۰۰۲)، Vorose (۲۰۰۳)، Saritas et al (۲۰۰۷)، Bishop, Hines, & Collins (۲۰۰۷)، Hines & Bishop (۲۰۱۵)، Cuhls (۲۰۲۰)، EFLA Policy Brief no. ۲ (۲۰۱۳)، Linturi & Kuusi (۲۰۱۸)، Linturi et al (۲۰۱۴)، Warnke et al (۲۰۱۹)، Moghaddampour. Et. Al (۲۰۱۸)، Miles & Saritas (۲۰۱۲)، Pinto De Matos. Et. Al (۲۰۲۰)، Osterwalder et al (۲۰۱۴)، Durance (۲۰۱۴)، Wilkinson (۲۰۱۷)، Fernández-Güell. Et. Al (۲۰۱۴)، Postma, (۲۰۱۳)، Postma, (۲۰۱۵)، Kaynak & Macaulay (۱۹۸۴)، Richins (۱۹۹۷)، Van Doorn (۱۹۸۶)، همکاران (۱۳۹۶)، شفیع و همکاران (۱۳۹۲)، گودرزی و همکاران (۱۳۹۵)، مهدیان بهنمیری و همکار (۱۴۰۱)،
سناریوپردازی	Voros (۲۰۰۳)، Iden. Et. Al (۲۰۱۶)، Postma (۲۰۱۳)، Postma (۲۰۱۵)، Postma. Et. Al (۲۰۱۷)، Sondejker (۲۰۰۹)، Van Asselt et al (۲۰۱۰a)، Yeoman & Lederer (۲۰۰۵)، Duim & Calders (۲۰۰۴)، Kaynak & Macaulay (۱۹۸۴)، Richins (۱۹۹۷)، Van Doorn (۱۹۸۶)، Yeoman (۲۰۱۲)، همکار (۱۳۹۵)، رحیمی پور و همکاران (۱۴۰۱)، علی اکبری و همکاران (۱۳۹۷)، حسینی (۱۳۹۷)، جلیل‌وند

(۱۳۹۷)،

Awedyk (۲۰۱۷), Cuosa (۲۰۱۱), Schwenker & Wulf (۲۰۱۳), Fernández Güell (۲۰۱۱), Coates. Et. Al (۲۰۱۶), Fergnani (۲۰۱۸), Slaughter (۲۰۰۲), Iden. Et. Al (۲۰۱۰)،

راهبردپدازی

اجزای تشکیل دهنده و فرآیند اجرایی مدل مفهومی پژوهش که در شکل ۷ و جدول ۱ مشخص شده، تشریح می‌گردد:

تعریف قلمرو آینده‌نگاری: این بخش که در زمان انتخاب موضوع و تعیین عنوان نهایی پژوهش مورد توجه بوده، از اهمیت خاصی برخوردار است. در این بخش، قلمرو موضوعی، زمانی و مکانی مورد بررسی قرار گرفته بود. این مهم از طریق گردآوری داده و اطلاعات (نظرات و دیدگاه‌های بالغ بر ۲۰۰ نفر خبره داخلی و خارج از کشور) در دو مرحله با کمک ابزارهای پرسشنامه باز اینترنتی، پرسشنامه بسته اینترنتی و مصاحبه (تلفنی و حضوری) مورد تدقیق بیشتر و نهایتاً محدود گردید. در گام نخست، ضمن انجام مطالعات اکتشافی گسترده و پس از دریافت پاسخهای منتج از پرسشنامه بسته اینترنتی و انجام مصاحبه‌های تلفنی و حضوری، کلیت موضوع مشخص گردید. در گام دوم ضمن تحلیل ادبیات موضوع و شناسایی استدلال‌هایی، پس از تحلیل محتوای پاسخهای دریافتی از مصاحبه‌های تلفنی و حضوری و پرسشنامه باز، جایگزینی مفهوم «روستاهای دورافتاده» به جای «کلیه روستاهای ایران» در متن عنوان پیشنهادی مورد تدقیق قرار گرفت (ارسال برای ۶۸ نفر صاحب‌نظر داخلی و ۳۰ نفر صاحب‌نظر خارجی که ۱۴ نفر صاحب‌نظر داخلی و ۲ نفر خارجی پاسخ داده بودند). خبرگان موردنظر در مرحله تحدید و تعیین قلمروی آینده‌نگاری از طریق بررسی ادبیات موضوع و با کمک تکنیک گلوله برفی و از الگوی «شهرت و تأیید» و «هم‌نامدار گزینی» مشخص شد.

تعیین افق زمانی: افق زمانی متناسب با ماهیت موضوع پژوهش، اهداف و جهت‌گیری آینده‌نگاری و کاربردها، و همچنین متناسب با ساختارهای اقتصادی-اجتماعی پر تلاطم و پر نوسان کشور، از طرفی با عنایت به موضوعیت روستاها در پژوهش و موضوعیت روستاهای خاموش در ۲۰۴۵ بنا بر پیش‌بینی واتسون، و همچنین بنا بر نظرخواهی از خبرگان داخلی و خارج از کشور، افق ۲۲ ساله (افق ۱۴۲۴) انتخاب شد.

شناسایی نقش آفرینان (ذی‌نفعان و اندیشگان): سیر تحولی و تطوری شش نسل آینده‌نگاری (Cifcia, Cakir & yuksel, ۲۰۱۸) موید آن است که به مرور بعد اجتماعی از قبیل مشارکت و شبکه‌سالاری ارزش‌ها و اخلاقیات بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در زمینه نقش آفرینان مشارکت‌کننده نیز نوع نقش آفرینان از خبره‌محوری مطلق به سمت ترکیبی از کلیه ذی‌نفعان تغییر یافته است. با عنایت به به اهمیت مفهوم خلاقیت در بطن عنوان مقاله حاضر و از سویی با توجه به جایگاه همین مفهوم در مدل مفهومی پیشنهادی مقاله حاضر، با بهره‌گیری از مدل‌هایی همچون مدل یکپارچه و ترکیبی آینده‌نگاری (Pinto De Matos. Et. Al, ۲۰۲۰)، مدل گوئل (۲۰۱۴)، و پستما (۲۰۱۵)، تنوع بالای نقش آفرینان بمنظور پیشینه‌سازی تأمین خلاقیت موردنیاز، مدنظر قرار گرفته است. در همین راستا با تبعیت از نقش شرکای سه‌گانه رقص نوآوری، شامل تئوری نوآوری، نوآوری در عمل، و سیاست نوآوری (اسمیتز و همکاران، ۲۰۱۰؛ ترجمه قاضی‌نوری و همکار، ۱۳۹۳)، تأثیرات مصرف‌کنندگان (به‌ویژه مصرف‌کنندگان پیشرو^۱) (وان هیبل، ۱۹۹۸) و همچنین جایگاه خوشه‌ها و زنجیره ارزش در فرآیند نوآوری (پورتر، ۱۹۹۰)، بمنظور تأمین مشارکت در آینده‌نگاری گردشگری خلاق روستایی، مشارکت شش گروه مشتمل بر این موارد هستند: پژوهشگران و دانشگاهیان (عاملین تئوری نوآوری)، سیاست‌گذاران (عاملین سیاست نوآوری)، کارآفرینان (عاملین نوآوری در

^۱. Lead Users

عمل)، تعاملات بین بنگاه‌ها و واحدهای زنجیره‌های ارزش‌ها، گردشگران پیشرو، و جامعه محلی مقصد.

شناسایی وضعیت فعلی: در این مرحله بعنوان بخشی از پویای محیطی با هدف شناخت و ادراک دقیق‌تر شرایط و وضعیت گردشگری خلاق روستایی در جهان و ایران، مطالعات موردی و گزارش‌های رسمی در سطح جهان و ایران مورد بررسی قرار گرفت.

شناسایی عوامل موثر: در این مرحله بعنوان بخشی از پویای محیطی با بررسی ادبیات موضوع مجموعه متنوعی از عوامل موثر بر گردشگری خلاق روستایی (شامل روندها، رویدادها، پیشران‌ها و ...) در ۵ کلان حوزه مختلف (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی) و همچنین در ۳ حوزه تخصصی (گردشگری، روستا و خلاقیت و نوآوری) شناسایی می‌گردد. بمنظور بومی‌سازی و همچنین تعیین عوامل موثر کلیدی از خبرگان استفاده می‌شود. برای شناسایی عوامل تاثیرگذار در افق ۱۴۲۴ بر اساس تحلیل محتوای ادبیات موضوع در بخش نظری روندها، اسناد و وضعیت موجود و همچنین با کمک یک پرسشنامه باز انجام می‌گردد.

شناسایی پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها: ضمن گردآوری داده و اطلاعات با کمک پرسشنامه بسته و پرسشنامه باز، عوامل موثر شناسایی شده در مرحله قبل، بومی‌سازی و بعنوان عوامل کلیدی و پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها، محدود می‌شوند. برای شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی سه گام شامل شناسایی عوامل اثرگذار بر آینده گردشگری خلاق روستایی و سپس پالایش عوامل انتخابی از طریق پنل خبرگان و ارائه آنها به صورت ماتریس اثرات متقابل به منظور شناسایی اثر گذاری و اثر پذیری و در نهایت تحلیل اثر گذاری و اثر پذیری با تکنیک میک میک انجام می‌گردد.

شناسایی روش‌های آینده‌نگاری راهبردی متناسب: مهم‌ترین معیارهای انتخاب روش آینده‌نگاری راهبردی عبارت است از: منابع، بخصوص پول و زمان، وسعت و میزان مشارکت مطلوب متخصصان و ذی‌نفعان در پروژه آینده‌نگاری، نیاز روش‌های مختلف به داده‌های کمی یا کیفی، مناسب بودن ترکیب روش‌ها بمنظور پشتیبانی آنها از یکدیگر، و انتظار فرآیند گزینی یا نتیجه‌گرای از خروجی پروژه آینده‌نگاری. باتوجه به اینکه نوع روش و فن برای تجزیه و تحلیل، براساس اهداف، افق زمانی، نوع داده و اطلاعات و ... انتخاب می‌گردد (Popper, ۲۰۰۸)، در این مقاله، تجزیه و تحلیل داده‌ها مبتنی بر روش‌های کیفی است. تجزیه و تحلیل کیفی این پژوهش شامل مرحله «تحلیلی-تفسیری» است. برای تحلیل اسناد و منابع علمی از روش مرور ادبیات، فراتحلیل^۱ و استنتاج منطقی استفاده شد. باتوجه به اینکه تحقیق حاضر درصدد است تا ابعاد و مولفه‌های آینده‌نگاری راهبردی توسعه گردشگری خلاق روستایی را مورد شناسایی قرار دهد، لذا از روش پیمایش موضوعات و پویای محیط استفاده شد. درخصوص بررسی روندهای مربوط به گردشگری روستایی نیز از روش برون‌یابی روند کیفی بهره‌برداری شد. همچنین در ارتباط با سناریوپردازی، روش‌های خلاقانه (پنل خبرگان، ذهن انگیزی، و تحلیل اثرات متقابل) مورد پیشنهاد است. باتوجه به اینکه در مقاله حاضر، شناسایی روندهای مربوط به موضوع پژوهش در افق ۱۴۲۴، و تعیین آینده‌های بدیل، و تدوین راهبرد از جمله اهداف این مقاله است، لذا به ترتیب از تکنیک‌های برون‌یابی کیفی روند (بعنوان یکی از مصادیق روش کیفی)، سناریونگاری (بعنوان یکی از مصادیق روش مشارکت و تعامل و روش خلاقیت ذهنی (Popper, ۲۰۰۸)) و سوات (بعنوان یکی از مصادیق روش خبرگی (Popper, ۲۰۰۸)) پیشنهاد می‌گردد. همچنین با عنایت به اینکه رویکرد تحقیق، مشارکت گسترده اندیشگان، ذی‌نفعان و نقش آفرینان و همچنین رویکرد ساخت خلاقانه آینده (تکنیک تفکر خلاق برای ساخت سناریوها) است، از اندیشگان^۲ (بعنوان برخی از مصادیق روش خبرگی (Popper, ۲۰۰۸))؛ از ذهن انگیزی

^۱. Meta Analysis

^۲. Expert Pannel

بعنوان یکی از مصادیق روش مشارکت و تعامل (Popper, ۲۰۰۸) پیشنهاد می‌شود شد. فن‌های ذهن‌انگیزی، اسکمپر^۱، شش کلاه تفکر^۲ و تریز^۳ (کیا و همکاران، ۱۳۸۶) از جمله‌های فن‌های خلاقیت هستند.

سناریوپردازی (تدوین سناریوها): در این مرحله پس از طی مراحل همچون شناسایی متغیرهای کلیدی، بررسی ارتباط بین متغیرها، تشکیل ماتریس اثرات متقاطع، استخراج نقشه اثرگذاری و اثرپذیری عوامل کلیدی، ترسیم منطق فضای داستان سناریوها، انواع آینده‌های گردشگری خلاق روستایی ایران ترسیم می‌گردد. بنابر بررسی ادبیات موضوع مشخص گردید که آینده‌نگاری در صنعت گردشگری و بطور ویژه گردشگری خلاق روستایی؛ متناسب با هدف، افق زمانی و ...، با کمک روش‌ها و ابزارهای مختلفی صورت پذیرفته است. غالباً از برنامه‌ریزی سناریو و برخی نیز از چشم‌انداز و پیش‌بینی (نظیر مدل‌های استقرایی، مدل‌های علی مانند رگرسیون) استفاده نمودند. مؤسساتی مانند سازمان جهانی گردشگری^۴ و سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه^۵ بیشتر بر روی پیش‌بینی تمرکز داشتند (۲۰۱۱، ۲۰۰۶، ۲۰۰۱، WTO, ۲۰۱۰; OECD). مطالعاتی از جمله داتار (زیاری، ۱۳۸۸، صص ۲۴-۲۵-۲۶؛ به نقل از مهندسین مشاور ستیران، ۱۳۶۵)، موسسه رصد و چشم‌اندازی صنعتی^۶، گردشگری اسکاتلند در افق ۲۰۱۵ (Yeoman & Lederer, ۲۰۰۵)، برنامه جامع گردشگری در هلند در جزیره تکسل^۷ (Duim & Calders, ۲۰۰۴)، گردشگری پایدار در اروپا برای افق زمانی ۲۰۴۰ (Postma. Et. Al, ۲۰۱۷)، تصاویر ممکن از آینده روستایی در فنلاند (Kuhmonen, ۲۰۱۵)، سناریوهای توسعه پایدار گردشگری روستاهای هدف گردشگری شهرستان سقز (رحیمی پور و همکاران، ۱۴۰۱)، سناریوهای مطلوب صنعت گردشگری استان زنجان (حسینی، ۱۳۹۷)، شبکه‌های گردشگری مذهبی برای عتبات عالیات عراق (جلیل‌وند، ۱۳۹۷)، سناریوهای توسعه گردشگری استان گیلان (صدیقی گیلده، ۱۳۹۶)، سناریوهای محتمل و باورپذیر پیش‌روی گردشگری مذهبی در استان قم (قنبری، ۱۳۹۵)، سناریونگاری گردشگری منطقه‌ای استان همدان (زالی و همکار، ۱۳۹۵)، سناریوهای توسعه پایدار گردشگری روستاهای هدف گردشگری شهرستان سقز (رحیمی پور و همکاران، ۱۴۰۱)، سناریوهای بازارهای گردشگری لهستان در افق ۱۰-۱۵ ساله (Awedyk, ۲۰۱۷)، مطالعه کاوما و همکاران (۲۰۱۴)، فرناندز گوئل و همکاران (۲۰۱۴) از روش سناریوپردازی استفاده نمودند.

تحلیل سناریو: در این مرحله، سناریوهای تدوین شده در مرحله قبل، مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرند.

انتخاب سناریوهای مطلوب:

راهبردپردازی: در این مرحله، متناسب با سناریوی مطلوب شناسایی شده، راهبردهای مرتبط بمنظور ایجاد آثار قابل اندازه‌گیری در جهت تحقق چشم‌انداز و آینده مطلوب تدوین و نهایتاً اولویت‌گذاری می‌شوند.

^۱. SCAMPER (Substitute, Combine, Adopt, Modify, Magnify, Put to other users, Eliminate, Rearrange)

^۲. Six Thinking Hats

^۳. Theory of Invetive Problem Solving (تنگلیسی) Teoriya Resheniya Izobrototelskikh Zadatch (روسی)

^۴. WTO

^۵. OECD

^۶. Observatorio de Prospectiva Tecnológica Industrial (OPTI)

^۷. Texel

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نوشتار حاضر درصدد برآمده تا از طریق واکاوی و تحلیل محتوای ادبیات موضوع (فرا ترکیب) و همچنین تفسیرهای لازم، ضمن شناسایی مولفه‌ها و ابعاد و مراحل انجام آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاق روستایی ایران در افق ۱۴۲۴، مدل مفهومی آن را ترسیم نماید. علیرغم بهره‌برداری از مدل‌های متنوع عام و خاص آینده‌نگاری راهبردی بمنظور تدوین مدل مفهومی مورد نظر، باتوجه به محوریت خلاقیت در موضوع مورد بررسی در این مقاله از یک سو و خلاقانه‌تر بودن مدل‌های یکپارچه و ترکیبی آینده‌نگاری (Pinto De Matos. Et. Al, ۲۰۲۰)، پستما (۲۰۱۵) و آودیک (۲۰۱۷) از سوی دیگر، بیشترین استفاده از مشخصات سه مدل مذکور صورت گرفت. برخلاف نامگذاری‌های تکراری برای مراحل و گام‌های آینده‌نگاری در بیشتر چارچوب‌های معرفی شده، در این مدل، نامگذاری بصورت متفاوت به قرار زیر انجام شده است.

- ورودی با ماهیت فکرافزاری و نرم‌افزاری و با هدف آماده‌سازی شامل تصمیم‌گیری و هدف‌گذاری و شبکه‌سازی.
  - فرآیند خردآوری شامل دانش‌آوری از طریق پویش محیطی، و همچنین ادغام و خردآوری. این مرحله دربردارنده کشف، شناسایی، جمع‌آوری، ایجاد و ساماندهی داده، اطلاعات و دانش مورد نیاز با هدف دانش‌آوری و نهایتاً بینش‌سازی و خردآوری است. دانش‌آوری مشتمل است بر نشانک‌های ضعیف، داده، اطلاعات و دانش؛ و ادغام و خردآوری مشتمل بر ادراک‌سازی، بینش‌سازی و تولید خرد و خلاقیت است.
  - آفرینش بعنوان خروجی که شامل دو محصول ملموس (سناریوها و راهبردها) و غیر ملموس (شبکه‌سازی‌ها، ادراک مشترک و یادگیری جمعی ایجاد شده، تعهدسازی و ایجاد ادبیات مشترک و اشاعه فرهنگ آینده‌نگاری در زمینه گردشگری خلاق روستایی) است. مرحله سناریوپردازی در مقاله حاضر شامل تخیل و طراحی آینده واقعی است. آفرینش و تدوین راهبردها برای توسعه گردشگری خلاق روستایی نیز شامل تعیین چارچوب مشخص‌کننده حوزه‌های ارائه راهبرد، انجام روش ماتریس سوار و تهیه و تدوین راهبردها است.
- در مدل پیشنهادی مذکور، بستر مورد نظر برای تحقق مدل، بستری مشارکتی، شبکه‌ای، منعطف و لغزان، خلاقیت محور و مبتنی بر آموزش مستمر (کثرت‌گرایی و خبره‌گرایی) است.

سپاسگزاری:

این پژوهش با حمایت مالی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (طرح پژوهشی ۱۹/۱۱۴۰/۱/مورخ ۱۴۰۰/۱۲/۱) اجرا شده است. نویسندگان مقاله بر خود واجب می‌دانند از همکاری و مساعدت ریاست، معاونت‌ها، مدیران کارشناسان، و تمامی عزیزانی که در این طرح ما را یاری نموده‌اند، سپاسگزاری نمایند.

منابع

۱. اسمیتز، راد، کوهلمان، استفان، و شیرا، فلیپ. ۲۰۱۰. سیاست نوآوری در تئوری و عمل. ترجمه: قاضی‌نوری، سروش و آزادگان‌مهر، ماندانا، ۱۳۹۳. نشر دارخوین برای پژوهشگاه مهندسی بحران‌های طبیعی شاخص پژوه. اصفهان.
۲. اصغری، حسنعلی، قاسمی، حاکم، و کشاورز ترک، عین‌الله. ۱۳۹۶. الگوی نهادی آینده‌نگاری راهبردی منطقه‌ای در نظام حکمرانی جمهوری اسلامی ایران. راهبرد،

سال ۲۶، شماره ۸۴

۳. بابائی همتی، روشن، و موسوی، نرجس. ۱۳۹۳. گردشگری خلاق. جوانان موفق.

۴. بسته‌نگار، مهرنوش، حسینی، علی، خاکزار بفرویی، مرتضی. ۱۳۹۶. طراحی مدل مفهومی گردشگری خلاق. فصلنامه گردشگری و توسعه، سال ششم، شماره ۱۱، صص ۸۱-۱۰۸.

۵. پلوئی، کیوان و درویشی سه تلاتی، فرهاد و فضلای، صفر و بیات، روح اله و قادری، اسماعیل. ۱۳۹۸. الف. آینده نگاری راهبردی؛ رهیافتی نوین در جهت توسعه گردشگری ایران با استفاده از فراتحلیل، کنفرانس ملی آینده پژوهی، مدیریت و توسعه پایدار، تهران، <https://civilica.com/doc/98750>

۶. پلوئی، کیوان، فضلای، صفر، درویشی سه تلاتی، فرهاد، بیات، روح الله & قادری، اسماعیل. ۱۳۹۸. ب. اولویت بندی عوامل موثر بر توسعه صنعت گردشگری سلامت ایران در افق ۱۴۱۴ با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری. گردشگری و توسعه ۲۰۱۹، ۱۷۳۷۹۳، ۱۶۶۳. doi: ۱۰,۲۲۰۳۴/jtd.۲۰۱۹, ۱-۲۹. (۳), ۸

۷. پلوئی، کیوان و فضلای، صفر و درویشی سه تلاتی، فرهاد و بیات، روح اله و قادری، اسماعیل. ۱۳۹۸. ج. روندهای موثر بر آینده صنعت گردشگری سلامت ایران در افق ۱۴۱۴، کنفرانس ملی آینده پژوهی، مدیریت و توسعه پایدار، تهران، <https://civilica.com/doc/98750>

۸. جلیل‌وند، محمدرضا. ۱۳۹۷. آینده‌نگاری پویایی شبکه‌های گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: عتبات عالیات عراق). دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت، رشته آینده‌پژوهی، پایان‌نامه دکتری.

۹. حسن. ۱۳۹۶. ارزیابی نقش گردشگری در توسعه پایدار مناطق روستایی با رویکرد گردشگری خلاق، مطالعه موردی: روستاهای تاریخی - فرهنگی شمال غرب کشور. دانشگاه زنجان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

۱۰. حسینی، رضا. ۱۳۹۷. آینده‌نگاری راهبردی و سیاستگذاری منطقه‌ای برای توسعه گردشگری استان زنجان با رویکرد سناریونویسی. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، دانشکده علوم اجتماعی، گروه مدیریت صنعتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

۱۱. رحیمی پور، بهاره، ظاهری، محمد، کریم زاده، حسین. ۱۴۰۱. تدوین سناریوهای توسعه پایدار گردشگری روستایی با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری شهرستان سقز). (گردشگری و توسعه ۲۰۲۲، ۲۹۵۲۴۳، ۲۴۰۴. doi: ۱۰,۲۲۰۳۴/jtd.۲۰۲۲, ۱-۲۹. (۳), -)

۱۲. زالی، نادر، و عطریان، فروغ. ۱۳۹۵. تدوین سناریوهای توسعه گردشگری منطقه‌ای براساس اصول آینده‌پژوهی (مورد مطالعه: استان همدان). آمایش سرزمین، دوره هشتم، شماره اول، صص ۱۰۷-۱۳۱.

۱۳. زیاری، کرامت‌الله. ۱۳۸۸. اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای. موسسه انتشارات دانشگاه تهران. چاپ هشتم. صص ۲۴.

شفیعا، محمدعلی، رحیمی مقدم، محمد، بدیع، کامبیز. ۱۳۹۲. آیند هنگاری مبتنی بر فنون شناختی. مطالعات مدیریت راهبردی، شماره ۵، صص ۵۷-۹۱.

۱۴. صدیقی گیلده، بهاره. ۱۳۹۶. آینده‌نگاری توسعه صنعت گردشگری (مطالعه موردی: استان گیلان). دانشگاه گیلان، دانشکده معماری و هنر، گروه مهندسی شهرسازی، گرایش برنامه‌ریزی منطقه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

۱۵. قنبری، زهرا. ۱۳۹۵. شناسایی سناریوهای باورپذیر و محتمل پیش‌روی گردشگری مذهبی در استان قم. دانشگاه قم، دانشکده مدیریت و اقتصاد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

۱۶. گودرزی، غلامرضا، آذر، عادل، عزیزی، فیروزه، بابایی میدی، حمید. ۱۳۹۵. ارائه چارچوب پیشنهادی آینده‌نگاری منطقه‌ای به مثابه حوزه پژوهشی میان رشته‌ای: مورد مطالعه، سند توسعه آمایش استان یزد. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره هشتم، شماره ۲، صص ۱۳۳-۱۵۵.

۱۷. مقدم‌پور، جابر، قاسمی، حاکم، درویشی سه‌تلاتی، فرهاد، عیوضی، محمدرحیم، کشاورز ترک، عین‌الله، علی اکبری نرانی، حسن. ۱۳۹۷. درآمدی بر چارچوب

چارچوب توسعه یافته مدل مفهومی آینده‌نگاری راهبردی گردشگری خلاقیت‌بنیان‌روستایی ایران در افق ۱۴۲۴

- فرایندی دیده‌بانی فرهنگی؛ الگویی برای جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال هشتم، شماره ۲۶، صص ۱۲۳ - ۱۵۰.
۱۸. ملکی فر، عقیل، فخرايي، مرضيه، و شاوردي، مرضيه. ۱۳۹۵. راهنمای کاربردی آینده‌نگاری منطقه ای. نشر آینده پژوه. تهران.
۱۹. مهندسین مشاور ستیران، سنتز اطلاعات: شناسایی نقاط گرهی؛ سازمان برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۶۵.
۲۰. نامداریان، لیلا، حسن زاده، علیرضا، الهی، شعبان، و مجید پور، مهدی. ۱۳۹۲. چارچوبی برای همراستایی آینده‌نگاری انطباقی با سیاست گذاری مبتنی بر شواهد علم، فناوری و نوآوری. مدیریت نوآوری. ۵۰-۲۱، ۲(۱).
۱. Ahlqvist, T., Uotila, T. and Hietanen, O. ۲۰۱۵. Chasing black swans through science fiction: surprising future events in the stories of a Finnish writing competition. *Journal of Futures Studies*, Vol. ۲۰ No. ۲, pp. ۴۷-۶۶, doi: ۱۰.۶۵۳۱/JFS.۲۰۱۵.۲۰(۲).A۴۷.
  ۲. Ahmed, Ehsan & Dwyer, Larry. ۲۰۱۰. The Role of Knowledge-based Networks in Sustainable Tourism Development – A Conceptual Framework. BEST EN Think Tank X Networking for Sustainable Tourism.
  ۳. Awedyk, Matylda., & Niezgodna, Agnieszka. ۲۰۱۶. New opportunities for future tourism after ۲۵ years of political and socioeconomic transformation – foresight in Poland’s tourism planning. *JOURNAL OF TOURISM FUTURES*, VOL. ۲ NO. ۲, pp. ۱۳۷-۱۵۴, Emerald Group Publishing Limited.
  ۴. Bina, O., Mateus, S., Pereira, L. and Caffa, A. ۲۰۱۷. The future imagined: exploring fiction as a means of reflecting on today’s grand societal challenges and tomorrow’s options. *Futures*, Vol. ۸۶, pp. ۱۶۶-۱۸۴, doi: ۱۰.۱۰۱۶/j.futures.۲۰۱۶.۰۵.۰۰۹.
  ۵. Blapp, Manuela. ۲۰۱۵. Creative Tourism in Bali’s Rural Communities: Examination of the Current Offer and Advice on Future Product Development. MA thesis, NHTV University of Applied Sciences, Breda.
  ۶. Buhalis, D. & Costa, C. (Eds). ۲۰۰۶. *Tourism Business Frontiers. Consumers, Products and Industry*, Elsevier/Butterworth Heinemann, Oxford.
  ۷. Çifci, H., & Yüksel, N. (۲۰۱۸). Foresight ۶,۰: The New Generation of Technology Foresight. In ۲۰۱۸ IEEE International Conference on Engineering, Technology and Innovation (ICE/ITMC) (pp. ۱-۵). <http://doi.org/۱۰.۱۱۰۹/ICE.۲۰۱۸.۸۴۳۶۳۵۰>
(۱) (PDF) Foresight ۶,۰: The New Generation of Technology Foresight. Available from: https://www.researchgate.net/publication/۳۲۷۰۶۲۸۴۲_Foresight_۶۰_The_New_Generation_of_Technology_Foresight [accessed Nov ۰۸ ۲۰۲۳].
  ۸. Cooper, C. & Hall, C.M. ۲۰۰۸. *Contemporary Tourism. An International Approach*, Butterworth- Heinemann/Elsevier, Oxford.
  ۹. Cooper, C. & Hall, C.M. ۲۰۰۸. *Contemporary Tourism. An International Approach*, Butterworth- Heinemann/Elsevier, Oxford.
  ۱۰. Cosma, Smaranda., Paun, Dragos., Bota, Marius., & Fleseriu, Cristina. ۲۰۱۴. Innovation – a useful tool in the rural tourism in Romania. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* ۱۴۸, Pp. ۵۰۷ – ۵۱۵. Available online at www.sciencedirect.com.
  ۱۱. Cosma, Smaranda., Paun, Dragos., Bota, Marius., & Fleseriu, Cristina. ۲۰۱۴. Innovation – a useful tool in the rural tourism in Romania. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* ۱۴۸, Pp. ۵۰۷ – ۵۱۵. Available online at www.sciencedirect.com.
  ۱۲. Council of Europe, ۲۰۱۰. European Cultural Routes impact on SMEs’ innovation and competitiveness. [Pdf] Available at: http://www.coe.int/t/dg۴/cultureheritage/culture/routes/StudyCR_en.pdf [Accessed October ۲۰۱۶].
  ۱۳. Cuhls, K. E. ۲۰۲۰. Horizon Scanning in Foresight—Why Horizon Scanning is only a part of the game. *Futures & Foresight Science*, ۲(۱), e۲۳.
  ۱۴. Cuhls, Kerstin E. ۲۰۲۰. Horizon Scanning in Foresight – Why Horizon Scanning is only a part of the game. *Futures Foresight Sci.* ۲۰۱۹:e۲۳. <https://doi.org/۱۰.۱۰۰۲/ffo۲,۲۳>.
  ۱۵. Dunne, A. and Raby, F. ۲۰۱۲. *Speculative Everything*, The Mit Press, London.
  ۱۶. Durance, P. ۲۰۱۴. *Penser la rupture. La Prospective Stratégique en Action*, Odile Jacob, Paris.
  ۱۷. Dutta, Soumitra., Geiger, Thierry., & Lanvin, Bruno (Editors). ۲۰۱۵. *The Global Information Technology Report ۲۰۱۵: ICTs for inclusive Growth*. World Economic Forum. Pp xv, ۴, ۵, ۸, ۱۵, ۱۷.
  ۱۸. Einali, Jamshid., Mohammadi Yeganeh, Behroz., & Ghasemlou, Hassan. ۲۰۱۹. The Role of Creative Tourism in Sustainable

- Development of Rural Areas (Case Study: Historic-Cultural Villages in North-West of Iran). *Journal of Research and Rural Planning*, Volume ۸, No. ۲, Serial No. ۲۰. <http://jrpp.um.ac.ir>.
۱۹. European Communities. ۲۰۰۱. A Practical Guide to Regional Foresight. FOREN (Foresight for Regional Development Network), Report EUR ۲۰۱۲۸, Luxembourg, December ۲۰۰۱.
  ۲۰. Fernández-Güell, José M., & Collado, Marta. ۲۰۱۴. Foresight in designing sun-beach destinations. *Tourism Management* ۴۱, Pp. ۸۳-۹۰.
  ۲۱. Godet, M. & Durance, P. (۲۰۱۱). Strategic Foresight for Corporate and Regional Development. DUNOD & UNESCO.
  ۲۲. Graham, G. and Mehmood, R. ۲۰۱۴. The strategic prototype 'crime-sourcing' and the science/science fiction behind it. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. ۸۴, pp. ۸۶-۹۲, doi: ۱۰.۱۰۱۶/j. techfore.۲۰۱۳.۱۰.۰۲۶.
  ۲۳. Graham, G. and Mehmood, R. ۲۰۱۴. The strategic prototype 'crime-sourcing' and the science/science fiction behind it. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. ۸۴, pp. ۸۶-۹۲, doi: ۱۰.۱۰۱۶/j. techfore.۲۰۱۳.۱۰.۰۲۶.
  ۲۴. Horiuchi, Shiro. ۲۰۱۷. Entrepreneurs' Networks at Rural Market: Developing a Creative Village in the Yamagata Prefecture, Japan. *Economics and Sociology*, ۱۰(۳), ۲۵۱-۲۶۰. doi: ۱۰.۱۴۲۰۴/۲۰۷۱-۷۸۹X.۲۰۱۷/۱۰-۳/۱۸
  ۲۵. Horton, A. "Forefront: A simple guide to successful foresight" *Foresight*, ۱, pp. ۵-۹, ۱۹۹۹.
  ۲۶. Iden, Jon., Methlie, Leif B., & Christensen, Gunnar E. ۲۰۱۶. The nature of strategic foresight research: A systematic literature review. *Technological Forecasting & Social Change*, ۱۱۶, Pp ۸۷-۹۷.
  ۲۷. Kuhmonen, T., & Kuhmonen, I. (۲۰۱۵). Rural futures in developed economies: the case of Finland. *Technological Forecasting & Social Change*, ۱۰۱, ۳۶۶-۷۴.
  ۲۸. Linturi, R., & Kuusi, O. (۲۰۱۸). One hundred new opportunities ۲۰۱۸-۲۰۳۷. Radical technologies that will renew societal action models (in Finnish).
  ۲۹. Linturi, R., Kuusi, O., & Ahlqvist, T. (۲۰۱۴). ۱۰۰ opportunities for Finland and the world, the radical technology inquirer (RTI), the English edition. Retrieved from https://www.eduskunta.fi/FI/tieto_aedus_kunna_sta/ julka_isut/Docum ents/tuvj_۱۱+۲۰۱۴.pdf.
  ۳۰. Malpass, M. ۲۰۱۷. *Critical Design in Context*, Bloomsbury Academic, London.
  ۳۱. Martin, B. and Johnston, R. "Technology Foresight – the potential for wiring up the National Innovation System, *Technological Forecasting and Social Change*" ۶۰, pp. ۳۷-۵۴, ۱۹۹۹.
  ۳۲. Martin, Ben. ۲۰۰۱. *Technology Foresight in a Rapidly Globalizing Economy*. Science and Technology Policy Research, University of Sussex.
  ۳۳. Marujo, Noemi., Serra, e Jaime., & Rosario Borges, Maria do. ۲۰۲۰. Tourism, culture and creativity: The case of the CREATOUR project in the Alentejo/Portugal region. In: Rocha Á., Abreu A., de Carvalho J., Liberato D., González E., Liberato P. (eds) *Advances in Tourism, Technology and Smart Systems*. Smart Innovation, Systems and Technologies, vol ۱۷۱. Springer, Singapore. https://doi.org/۱۰.۱۰۰۷/۹۷۸-۹۸۱-۱۰-۲۰۲۴-۲_۲۰.
  ۳۴. Masse', P. ۲۰۰۸. *Planification et pre' vision. De la Prospective*, L' Harmattan, Paris.
  ۳۵. Miles, I. "Appraisal of alternative methods and procedure for producing regional foresight: Mobilizing the regional foresight potential for an enlarged European Union" ۲۰۰۲, Available from: <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/foresight/docs/۱۷-appraisal.pdf>.
  ۳۶. Miles, L., & Saritas, O. ۲۰۱۲. The Depth of the Horizon: Searching, Scanning and Widening Horizons. *Foresight*, ۱۴, ۶: ۵۳۰-۵۴۰.
  ۳۷. Milles I. ۲۰۰۲. *Appraisal of Alternative Methods and Procedures for Producing Regional Foresight*, Report prepared by CRIC for the European Commission's DG Research funded STRATA-ETAN Expert Group Action, Manchester, UK: CRIC
  ۳۸. Newbery, R., Siwale, J., Henley, A. ۲۰۱۷. Rural entrepreneurship theory in the developing and developed world. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, ۱۸, ۳-۴.
  ۳۹. OECD. ۲۰۱۴. *Tourism and the Creative Economy*, OECD Studies on Tourism, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/۱۰.۱۷۸۷/۹۷۸۹۲۶۴۲۰۷۸۷۰-en>.
  ۴۰. Osterwalder, A., Pigneur, I., Bernarda, G. and Smith, A. ۲۰۱۴. *Disen~ando la Propuesta de Valor*, Deusto, Barcelona.
  ۴۱. Pato, M. L., Teixeira, A. A. ۲۰۱۴. Twenty years of rural entrepreneurship: a bibliometric survey. *Sociologia Ruralis*, ۱-۲۶.

۴۶. Pine, B.J., Gilmore, J.H. ۱۹۹۸. Welcome to the experience economy, *Harvard Business Review*, July/August, PP. ۹۷-۱۰۵.
۴۷. Pinto De Matos, Jean Paul., & Medina, Javier. ۲۰۲۰. Hybrid processes for a new era of strategic foresight. *Foresight*, VOL. ۲۲ NO. ۳, pp. ۲۸۷-۳۰۷.
۴۸. Popper, R. (۲۰۰۸b), *Foresight Methodology*, in Georghiou, L., Cassingena H., J., Keenan, M., Miles, I., and Popper, R., the *Handbook of Technology Foresight: Concepts and Practice*, Edward Elgar, Cheltenham, pp. ۴۴-۸۸.
۴۹. Popper, R. "How are foresight methods selected" *Foresight*, ۱۰, pp. ۶۲-۸۹, ۲۰۰۸.
۵۰. Postma, A. ۲۰۱۳. "Anticipating the future of European tourism", in Postma, A., Yeoman, I. and Oskam, J. (Eds), *The Future of European Tourism*, European Tourism Futures Institute, Leeuwarden, pp. ۲۹۰-۳۰۵.
۵۱. Reger, G. "Technology foresight in companies: From an indicator to a network and process perspective" *Technology Analysis & Strategic Management*, ۱۳, pp. ۵۳۳-۵۵۳, ۲۰۰۱.
۵۲. Richards, G. & Wilson, J. (۲۰۰۶). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management*, ۲۷, ۱۲۰۹-۱۲۲۳.
۵۳. Samantaray, Lopamudra Lenka. ۲۰۱۶. Sustainable rural tourism: An enabler for the trend of reverse migration in Odisha. *International Journal of Applied Research*; ۲(۱): ۱۵۹-۱۶۳.
۵۴. Saritas, O. Taymaz, E. Tumer, T. "Vision ۲۰۲۳: Turkey's national technology" ۲۰۰۶.
۵۵. Schwaninger, M. ۱۹۸۹. Trends in Leisure and tourism for ۲۰۰۰ – ۲۰۱۰, London, Prentice Hall.
۵۶. Silverman, David. ۲۰۰۴. *Qualitative Research, Theory, Method and Practice*, London: Sage Publications.
۵۷. Slaughter, R.A., ۱۹۹۷. *Developing and Applying Strategic Foresight*.
۵۸. Sondejker, S. (۲۰۰۹), "Imagining sustainability. Methodological building blocks for transition scenarios", PhD Dissertation, Erasmus University, Rotterdam.
۵۹. Sudirah, Sudirah., & Febriani, Rini. ۲۰۱۹. Potential Development of Creative Tourism and Supporting Aspects. *Advances in Economics, Business and Management Research*, volume ۱۴۳, ۲nd International Seminar on Business, Economics, Social Science and Technology (ISBEST ۲۰۱۹).
۶۰. Taleb, N. ۲۰۰۸. *Le Cygne Noir*, Les Belles Lettres, Paris.
۶۱. UNESCO. (۲۰۰۶). *Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism*. Discussion Report of the Planning Meeting for ۲۰۰۸ International Conference on Creative Tourism Santa Fe, New Mexico, USA October ۲۵-۲۷, ۲۰۰۶.
۶۲. Van Asselt, M.B.A., Faas, A., Van der Molen, F. and Veenman, R. (Eds). ۲۰۱۰a. *Uit zicht. Toekomstverkennen met beleid*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/Amsterdam University Press, Amsterdam, The Netherlands.
۶۳. Van Asselt, M.B.A., Van 't Klooster, S.A., Van Notten, P. and Smits, L.A. ۲۰۱۰b. *Foresight in Action: Developing Policy-Oriented Scenarios*, Earthscan, London.
۶۴. Von Stackelberg, P. and McDowell, A. ۲۰۱۵. What in the world? Storyworlds, science fiction, and futures studies. *Journal of Futures Studies*, Vol. ۲۰ No. ۲, pp. ۲۵-۴۶, doi: ۱۰.۶۵۳۱/JFS.۲۰۱۵.۲۰(۲).A۲۵.
۶۵. Voros, J. ۲۰۰۳. A generic foresight process framework. *Foresight*, ۵(۳): ۱۰.
۶۶. Voss, C. (۲۰۰۴), *Trends in the Experience and Service Economy: The Experience Profit Cycle*, London School of Economics.
۶۷. Vukovic, Predrag. ۲۰۱۷. Character and dynamics of development Rural tourism in the republic of Serbia. *EКОНОМИКА*, Vol. ۶۳, No, ۴, P. ۵۳-۶۰.
۶۸. Warnke, P., Cuhls, K., Schmoch, U., Daniel, L., Andreescu, L., Dragomir, B., Gheorghiu, R., Baboschi, C., Curaj, A., Parkkinen, M., & Kuusi, O. (۲۰۱۹). *Radical Innovation Breakthrough Inquirer (RIBRI), Deliverable D۷ including D۷*. Final Report. Tender Contract No. ۳۰-CE-۰۸۶۴۰۶۷/۰۰-۲۷ "Horizon Scanning for Radical Innovation Breakthrough (to be published in ۲۰۱۹).
۶۹. Wilkinson, A. ۲۰۱۷. *Strategic foresight primer. Global Trends to ۲۰۳۰: The Making of a New Geopolitical Order?*, European Political Strategy Centre.
۷۰. Yeoman, I. ۲۰۱۲. *Tomorrow's tourism- ۲۰۵۰*. Bristol: Channel View Publications.
۷۱. Yeoman, Ian. & Lederer, Peter. ۲۰۰۵. *Scottish tourism: Scenarios and vision*. Volume ۱۱, Issue ۱. <https://doi.org/۱۰.۱۱۷۷/۱۳۵۶۷۶۷۰۵۰۵.۸۴۴>.
۷۲. Zaidi, L. ۲۰۱۸. *Science fiction and transition design*.